

„BOJ O SLOVENSKO NEPREBIEHA MEDZI
PRAHOU A BRATISLAVOU,
ALE MEDZI PRAHOU A RÍMOM.“

Slovenská otázka vo vzťahoch medzi
Svätou stolicou a „ľudovo-demokratickým“
Československom 1945 – 1948¹

EMÍLIA HRABOVEC

HRABOVEC Emília. “The Struggle for Slovakia does not take place between Prague and Bratislava but between Prague and Rome”. The Slovak Question in the Relations between the Holy See and the “People’s-Democratic” Czechoslovakia, 1945 – 1948. Slovenský časopis historický, II, 2022, 1, 48 – 107 pp.

The postwar Communist expansion represented for Pope Pius XII one of the greatest concerns. In spite of his firm anti-Communist stance, his deep mistrust of the political and ideological contents of the „people’s democratic“ regime, and his conviction that the restored postwar Czechoslovakia was already in 1945 fully included into the Soviet zone of influence, the necessity to defend the interests of the Catholic Church, particularly jeopardized in Slovakia, induced him to resume diplomatic relations with Prague. On the basis of the newly opened Vatican archival documents from the pontificate of Pius XII, the article analyses the attitudes of the Holy See to the events in Slovakia in 1945 – 1948 and to the political demands of the Czechoslovak government that aimed at the „Czechoslovakization“ of Slovakia, i.e. her spiritual and cultural assimilation above all in the crucial ecclesiastical and religious sphere as a guarantee against future disintegration of the Czechoslovak state.

Key Words: Slovakia, Czechoslovakia, The Holy See, Catholic Church, communism

¹ Štúdiá vznikla v rámci výskumného grantu VEGA 1/0179/20 Svätá stolica a slovenská otázka 1945 – 1958.

Keď sa v marci 1939 rozpadol česko-slovenský štát, vo Vatikáne za ním nikto slzy neronil. V Apoštolskom paláci si dobre uvedomovali, že vnútorné heterogénny štát, ktorého nositeľmi boli prevažne české laicistické liberálno-socialistické elity a ktorého krátke dvadsaťročné dejiny boli vyplnené neustálymi krízami vo vzťahu k Svätej stolici,² sa nerozpadol iba pod vonkajším tlakom, ale v prvom rade pre vlastnú neschopnosť vyriešiť svoje vnútorné problémy a rešpektovať národnú a náboženskú identitu svojich občanov. Už na vrchole mníchovskej krízy v jeseni 1938 sa sekretár pre mimoriadne cirkevné záležitosti Domenico Tardini v rozhovore s britským vyslancom pri Svätej stolici Sirom Francisom d'Arcy Osbornom netajil skeptickým postojom k budúcnosti štátu, ktorému chýbal „prirodzený princíp jednoty“³, a vo vysokých cirkevných kruhoch rezonovalo presvedčenie, že česko-slovenský štát sa musel rozložiť predovšetkým preto, lebo jeho tvorcovia sa ho pokúšali budovať bez Boha a proti Bohu, a tak mu vzali duchovné a mravné predpoklady trvácnosti.⁴ Po zániku Česko-Slovenska Svätá stolica, napriek nepochybne jestvujúcej neistote o ďalšej budúcnosti strednej Európy a rozsahu nemeckého vplyvu v nej, uznala mladú Slovenskú republiku, ktorú Slovenský snem vyhlásil 14. marca 1939, a nadviazala s ňou diplomatické vzťahy, ktoré pretrvali až do faktického zániku štátu v máji 1945.⁵

² HRABOVEC, Emília. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2012; HRABOVEC, Emília. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1939 v kontexte medzinárodných vzťahov*. In DOBROTKOVÁ, Marta – KOHUTOVÁ, Mária (ed.). *Slovensko a Svätá stolica*, Trnava: Slovenský historický ústav v Ríme, Trnavská univerzita v Trnave, 2008, s. 184 – 220

³ Dôverná správa vyslanca Veľkej Británie pri Svätej stolici Sira Francis d'Arcy Osborna, vojvodu z Leedsu, ministrom zahraničia lordovi Halifaxovi za rok 1938. In HACHEY, Thomas (ed.). *Anglo-Vatican relations 1914 – 1939. Confidential Annual Reports of the British Minister to the Holy See*, Boston 1972, s. 394

⁴ Takto komentoval udalosti aj pražský arcibiskup kardinál Karel Kašpar v pastierskom liste z 11. 10. 1938. Pozri KAŠPAR, Karel. *Jednotu v pravdě a lásce Kristově. Pastýřský list J. Em. Karla kardinála Kašpara, knížete – arcibiskupa pražského, primase českého*. In *Národní obnova*, roč. 2, 1938, č. 42. List bol publikovaný aj v zbierke dokumentov FORMÁNEK, Jakub – ŠMÍD, Marek (ed.). *Pastýřské listy 1918 – 1945*, Praha: Arcibiskupství pražské, 2017, s. 394 – 399. V podobnom duchu sa vyjadril aj spišský biskup Ján Vojtaššák v diecéznom obehniku z 30. 10. 1940. TATRANSKÝ, Vincent. *Biskup Ján Vojtaššák. Mučeník Cirkvi a národa*, Cleveland, Oh.: Slovenský ústav, 1977, s. 193 – 194

⁵ K diplomatickým vzťahom Slovenskej republiky a Svätej stolice pozri HRABOVEC, Emília. *Slovensko, Svätá stolica a diplomatická misia Karola Sidora (1939 – 1945)*. In SIDOR, Karol. *Šesť rokov pri Vatikáne*, na vydanie pripravili RYDLO, Jozef M. – VNUK, František, Bratislava: LHS, 2012, s. 239 – 271

Pokusy Edvarda Beneša v exile nadviazať kontakt so Svätou stolicou

Počas existencie Slovenskej republiky a trvania jej diplomatických vzťahov so Svätou stolicou sa bývalý československý prezident Edvard Beneš, ktorý v októbri 1938 abdikoval a ako súkromná osoba odletel do zahraničia, po vypuknutí vojny sa však vrátil do Európy i do politiky a začal organizovať svoj politický exil, dvakrát pokúsil nadviazať kontakt so Svätou stolicou. Ako presvedčený socialista a voľnomyšlienkar, ktorý neprekročil prah katolíckeho kostola ani na oficiálnu ceremóniu štátneho významu, Beneš necítil žiadne osobné väzby ku Katolíckej cirkvi a jej najvyššej autorite. Ako pragmatický politik si však uvedomoval, že kontakty so Svätou stolicou by mu mohli priniesť politický kapitál v čase, keď jeho medzinárodná pozícia vonkoncom nebola taká pevná, ako ju neskôr opisovali jeho dvorní historici. Britská vláda dlho považovala Beneša za politika úplne zdiskreditovaného a izolovaného a za súkromnú osobu bez akéhokoľvek politického mandátu, jeho fixnú ideu obnovy *statu quo ante* v strednej Európe za nefunkčnú, odporujúcu vôli ostatných stredo európskych národov, britským predstavám o federatívnom usporiadaní strednej Európy i skutočnosti, že Veľká Británia *de facto* uznala Slovenskú republiku, toto uznanie považovala aj po vypuknutí vojny za naďalej pretrvávajúce a bola presvedčená, že aj v budúcom povojnovom poriadku bude nevyhnutné riešiť slovenskú otázku samostatne a nezávisle od českej.⁶ Iba keď sa Veľká Británia v dôsledku

⁶ The National Archives London (NA London), FO 371/22899/2, koncept odpovede na Benešov telegram premiérovi Chamberlainovi z 3. 9. 1939. Vedúci Oddelenia pre východoeurópske štáty na britskom Foreign Office William Strang sa v ňom vyjadril: „Dr. Beneš must be regarded as a private individual.“ Porovnaj tamže, FO 371/22898/13-19, Pro memoria J. M. Troutbecka z 1. 9. 1939, a tamže, FO 371/22899/112-117, politická správa Ivora Kirkpatricka britskému veľvyslancovi v Paríži Sirovi Ericovi Phippovi. Zdôrazňovalo sa v nej, že Veľká Británia by si uznaním Beneša a myšlienky československého štátu odcudzila ostatné stredo európske národy. V tom čase stál Foreign Office tiež na stanovisku, že „from the political point of view we are still recognising Slovakia de facto as an independent country“. NA London, FO 371/22904/28, poznámky Sira O. Sargenta, 9. 9. 1939. K problematike pozri VNUK, František. *Slovenská otázka na Západe v rokoch 1939 – 40*, Cleveland, Oh.: Prvá katolícka slovenská jednota, b.d., s. 130 – 138. Málo lichotivo sa o mienke britských a francúzskych politických kruhov o Benešovi vyjadril aj americký veľvyslanec v Paríži William Bullit v liste prezidentovi Rooseveltovi zo septembra 1939. Konštatoval v ňom, že „nearly everyone in political life in both France and England considers that Beneš is an utterly selfish small person who through his cheap smartness in little things and his complete lack of wisdom in large things, permitted the disintegration of his country“, a že ani britská, ani francúzska strana „could not see any basis for a Beneš provisional government, except Beneš's desire to place himself at the

vojensko-politického vývoja v Európe ocitla v osamotenom zápase proti Nemecku a v dramatickej situácii sa chytala každej aj chabej podpory, rozhodla sa v júni 1940 priznať Československému národnému výboru v Londýne status exilnej vlády a Beneša uznať ako jej hlavu (nie ako hlavu česko-slovenského štátu!), zároveň však výslovne zdôrazňujúc, že Veľká Británia nepreberá nijaké záväzky voči budúcnosti štátu, ktorý neexistuje, a uznanie sa netýka ani hraníc, ani právnej kontinuity štátu, ani výkonu právomocí voči bývalým česko-slovenským občanom vo Veľkej Británii, ktorí sa exilnej vláde dobrovoľne nepodriadi: „What we are recognising is the Czecho-Slovak provisional Government, not the provisional Government of Czecho-Slovak State or of Czecho-Slovakia.“⁷ Takéto uznanie bolo pre Beneša veľkým sklamaním, lebo ignorovalo jeho základnú premisu – fikciu právnej kontinuity Československa a jeho prezidentského mandátu a neobsahovalo žiadne záväzky do budúcnosti.

V zúfalej snahe posilniť svoje postavenie sa Beneš v januári 1941 prostredníctvom apoštolského delegáta v Londýne Williama Godfreya po prvýkrát obrátil na Svätú stolicu s návrhom nadviazať vzájomné aspoň neoficiálne vzťahy.⁸ Vatikán však návrh odmietol a Beneša, ktorého považoval za súkromnú osobu, pritom dôsledne tituloval iba občianskym menom „Mr. Beneš“.⁹

Po druhýkrát sa Beneš pokúsil nadviazať kontakty so Svätou stolicou v roku 1943. Jeho memorandum, odovzdané v prvej verzii prostredníctvom americkej diplomacie v máji 1943¹⁰ a v opravenej verzii prostred-

head of something again“. Franklin Delano Roosevelt (= FDR) Library’s Digital Collection, Franklin Delano Roosevelt, Papers as President: The President’s Secretary’s File (= PSF), Safe, Czechoslovakia, Bullitt Rooseveltovi, 16. 9. 1939. K uznaniu I. Slovenskej republiky Veľkou Britániou pozri PETRUF, Pavol. Zahraničná politika Slovenskej republiky. In *Historické štúdie*, 38 (1997), s. 17 – 18; VNUK, František. British Recognition of Independent Slovakia in 1939. In *Slovak Studies*, IX (1969), s. 49 – 60

⁷ FDR Library’s Digital Collection, Franklin Delano Roosevelt, Papers as President: FDR Library’s Digital Collection, PSF, Safe, Czechoslovakia, americký vyslanec v Londýne Winant štátnemu sekretárovi, 24. 7. 1941. Por. VNUK. *Slovenská otázka na Západe v rokoch 1939 – 40*, s. 348 – 349; KALVODA, Josef. *Role Československa v sovětské strategii*, Kladno: Nakladatelství Dilo, 1999, s. 129 – 131

⁸ Archivio Apostolico Vaticano (= AAV), Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Godfrey Maglionemu, 21. 1. 1941. Cf. *Actes et documents du Saint Siège relatifs à la seconde guerre mondiale* (= ADSS), I-XI, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1965 – 1981, zv. 4, č. 244, s. 360 – 363

⁹ AAV, Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Maglione Godfreyovi, 25. 3. 1941

¹⁰ FDR Library’s Digital Collection, PSF, Box 52, Vatican, Taylor 1943, Memorandum for the Holy See, 12. 5. 1943

níctvom Britov o tri mesiace neskôr,¹¹ sledovalo jasný cieľ: získať Svätú stolicu, aby uznala Československú republiku, nadviazala vzťahy s exilnou vládou v Londýne, prerušila vzťahy so slovenskou vládou v Bratislave a akékoľvek zmeny vo vzájomných vzťahoch, resp. vo vzťahoch Cirkvi a štátu, ku ktorým došlo po roku 1937, vyhlásila za *ex tunc*, teda od počiatku nulité. Takýto výsledok mal posilniť medzinárodnú pozíciu Benešovej vlády, zlepšiť jeho reputáciu na Západe, kde ho v dôsledku demonštratívneho prosovietskeho kurzu už všeobecne považovali za „agenta Moskvy“¹², predovšetkým však oslabiť pozíciu slovenskej vlády a morálne a psychologicky otriastať slovenskými katolíckmi a ich lojalitou voči vlastnému slovenskému štátu. Aby dosiahol tento cieľ, mobilizoval Beneš všetky dostupné prostriedky: nepriamu morálnu pomoc dvoch spojeneckých veľmocí, ktoré zaangažoval do odovzdania memoranda, silné slová o svojom neotrasiteľnom politickom postavení, veľmi prehnané údaje o širokej podpore, ktorej sa údajne nielen v Protektoráte, ale dokonca aj na Slovensku tešil, a otvorené vyhrážky, že po vojne sa osobitne Slovensko stane javiskom chaosu a „vážnych nepokojov“ („grave disturbances“) s ďalekosiahlymi následkami pre Cirkev, ktoré môže Svätá stolica zmierniť iba tak, keď hneď nadviaže styky s československou vládou a začne s ňou rokovať.¹³ Hoci Beneš neváhal v memorande uvádzať aj nepravdivé a zavádzajúce skutočnosti a jeho manipulácie ohľadne britských záväzkov voči jeho exilnej vláde boli také závažné, že si Briti vynútili ich korektúru,¹⁴ želaný úspech nezožal. Vatikán dlhé týždne neodpovedal a iba v zmenenej situácii po podpise talianskeho prímeria dal na osobný pápežov pokyn kardinál štátny sekretár Luigi Maglione apoštolskému delegátovi v Londýne Godfreyovi inštrukciu, aby dal „pánovi Benešovi“ vedieť, že kardinál „vzal so záujmom na vedomie jeho memorandum“, za daných okolností však nič viac urobiť nemôže.¹⁵ V tejto odpovedi sa zlievalo pápežovo úsilie neporušiť svoju

¹¹ FDR Library's Digital Collection, PSF, Box 52, Vatican, Taylor 1943, Memorandum, 10. 5. 1943 (v skutočnosti odovzdané Svätej stolici po korektúrach až 14. 8. 1943); por. ADSS, zv. 7, No 344, p. 553 – 554, Osborne Maglionemu, 14. 8. 1943

¹² FDR Library's Digital Collection, PSF, Box 74, State Department, Hull 1943, štátny sekretár Cordell Hull prezidentovi Franklinovi Delanovi Rooseveltovi, 11. 5. 1943

¹³ FDR Library's Digital Collection, PSF, Box 52, Vatican, Taylor 1943, Memorandum for the Holy See, 12. 5. 1943, a Memorandum, 10. 5. 1943 (odovzdané 14. 8. 1943)

¹⁴ FDR Library's Digital Collection, PSF, Box 52, Vatican, Taylor 1943, Hull Rooseveltovi, 4. 10. 1943. Briti prinútili Beneša, aby v texte memoranda skorigoval zavádzajúce pasáže, ktoré sa týkali britskej politiky, ostatné nepravdivé tvrdenia v memorande však aj po korektúre zostali.

¹⁵ ADSS, zv. 7, č. 388, s. 612, Maglione Godfreyovi, 9. 9. 1943

neustrannosť v politických veciach s hlbokou nedôverou voči prosovietskej a tradične protikatolíckej Benešovej politike. Príznačné bolo, že Vatikán na jar 1943 prostredníctvom britského vyslanca Osborna varoval Britov, aby nepodceňovali nebezpečenstvo komunizmu a „príliš nedôverovali exulantom“. ¹⁶ Maglione síce strohú inštrukciu Godfreyovi zmiernil dodatkom, že nemá nič proti tomu, keď apoštolský delegát nadviaže súkromný kontakt s Benešom (nie s jeho vládou), Godfrey, presvedčený antikomunista a tvrdý kritik prosovietskeho kurzu Benešovej exilnej vlády, to však nikdy neurobil s odôvodnením, že „československí politici v Londýne sa čoraz väčšmi zblížovali so sovietskou vládou“. ¹⁷ V rezervovanosti voči prosovietskemu Benešovi Godfrey nepriamo utvrdil aj sám kardinál Maglione, keď mu 27. februára 1944 poslal inštrukciu, aby robil všetko preto, aby upozorňoval politikov a katolícku verejnú mienku v Británii na nebezpečenstvo komunistickej expanzie. ¹⁸

Keď sa nepodarilo primäť Svätú stolicu k uznaniu Československej republiky priamo, pokúsila sa o to Benešova londýnska diplomacia nepriamo. Jedným z pokusov získať od hlavy Katolíckej cirkvi vyjadrenie interpretovateľné v pročeskoslovenskom zmysle bola sv. omša pri oltári sv. Václava vo svätopeterskej bazilike na sviatok sv. Václava 28. septembra 1944. Hoci išlo o náboženský počin, jeho ciele boli politické, čo naznačovala aj skutočnosť, že nikdy predtým za celú dvadsaťročnú existenciu prvej Československej republiky žiadne československé zastupiteľstvo pri Vatikáne či pri Kvirináli necítilo potrebu zorganizovať sv. omšu pri oltári sv. Václava a aj teraz sa jej zúčastnila väčšina nekatolíkov (a vôbec žiadny slovenský katolík). Zakrátko po nej však česká exilná tlač rozchýrila do sveta, že Pius XII. sa prihovril „k československej kolónii“. Substitút Štátneho sekretariátu Montini i redakcia *L'Osservatore Romano* však Sidora ubezpečili, že pápež tento výraz nepoužil a do jeho prejavu sa dostal až následne pri publikovaní. ¹⁹

Benešov londýnsky exil rozvinul aj intenzívnu propagandistickú akciu na ovplyvnenie vatikánskej diplomacie. Popri Taliansku, kde od leta 1944 prebiehal intenzívny politicko-ideologický zápas o budúcnosť krajiny, sa

¹⁶ ADSS, zv. 7, č. 153, s. 281 – 282, Tardiniho poznámky, 31. 3. 1943

¹⁷ AAV, Archivio Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Tardini Fornimu, 10. 11. 1945

¹⁸ ADSS, zv. 11, s. 195, Maglione Godfreyovi

¹⁹ Montini Sidorovi v úradnej odpovedi na jeho nótu explicitne napísal, že „vyššie citovaný výraz ‚československá kolónia‘ nie je súčasťou samotného prejavu“. Slovenský národný archív (= SNA), MZV, Vyslanectvo pri Svätej stolici, Montini Sidorovi, 8. 11. 1944. Ešte skôr dostal Sidor ústne ubezpečenia v tomto zmysle. Pozri tamže, Sidor slovenskému vyslanectvu v Berne, telegram, 1.10.1944; porovnaj aj Sidorove vysvetlenia Prídavkovi: SNA, OF Karol Sidor, šk. 5, Sidor Prídavkovi, 2. 10. 1944.

osobitne sústredila na neutrálne Švajčiarsko, kde sa stretávali obe vojnové strany, vychádzali vplyvné periodiká, Svätá stolica mala dôležité diplomatické zastupiteľstvo, ktoré najmä vo vojnových časoch preberalo kľúčové úlohy a kde pôsobilo v rámci slovenských pomerov vplyvné slovenské vyslanectvo. Dôležitú propagandistickú rolu smerom k Vatikánu zverila československá exilná vláda príznačne katolíkovi, českému novinárovi Františkovi Glaserovi, ktorý začas pôsobil v Kolégiu sv. Rafaela vo Fribourgu a úzko spolupracoval so zástupcom Benešovej londýnskej vlády v Berne Jaromírom Kopeckým, osobitne povereným, aby sledoval dianie vo Vatikáne a Sidora.²⁰ Glaser zasypával nunciatúru v Berne i posledného nuncia v Prahe a potom nuncia na Slovensku Saveria Rittera, ktorý ako polovičný Švajčiar konfederáciu často navštevoval, početnými memorandami, ktorých cieľom bolo vyzdvihnúť pozitívny vzťah Československa a jeho predstaviteľov ku Katolíckej cirkvi a naopak postaviť slovenských katolíkov, lojálnych k Slovenskej republike, do protikresťanského a protirímskeho svetla. V rozsiahlom elaboráte *Réflexions sur le Catholicisme en Tchécoslovaquie* sa Glaser uchýlil k tvrdeniam, ktoré vo svetle reálnych dejín československého štátu a svetonázorového profilu jeho protagonistov vyznievali priam tragikomicky: zdôrazňoval v ňom osobitnú podporu, ktorú údajne medzivojnová Československá republika poskytovala Katolíckej cirkvi, „osobitnú blízkosť ku katolicizmu“ („un attachement spécial au catholicisme“), ktorú vraj cítil Edvard Beneš (!), „veľkú zbožnosť“ viacerých členov londýnskej exilnej vlády, medzi nimi dokonca aj známeho voľnomyšlienkaru ministra Jaroslava Stránského („est d'un grande piété“) a svetoznámeho bonvivána Jana Masaryka, ktorý mal vraj „postoj skutočne kresťanský“ a vedno so Stránským patrila k politikom, „pre ktorých je meno Božie rozhodujúce“(!).²¹ Glaser nezabúdala tiež pripomínať, že Benešova prosovietska politika bola „jediná možná“, ale že Stalin dal Československu dôveryhodné záruky, že bude rešpektovať jeho plnú nezávislosť. Nuncius v Berne Filippo Bernardini uzavrel svoju správu Tardinimu príznačnou vetou: „Každý komentár je tu zbytočný.“²²

Nedôvera Svätej stolice k Benešovmu prosovietskemu kurzu a k politike západných Spojencov voči Sovietskemu zväzu a obava z osudov

²⁰ KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan. *Proti Benešovi. Česká a slovenská protibenešovská oposice v Londýně 1939 – 1945*, Praha: Karolinum, 2004, s. 365

²¹ AAV, Archivio Nunz. Berna, busta 217, fasc. XIII 16, Réflexions sur le Catholicisme en Tchécoslovaquie, František Glaser

²² AAV, Archivio Nunz. Berna, busta 217, fasc. XIII 16, Bernardini Tardinimu, 24. 4. 1945

Európy po vojne boli veľké a s blížiacim sa koncom vojny neustále rástli. Pápež ani jeho najbližší spolupracovníci nezdieľali politickú líniu Anglo-američanov, podľa ktorej bol komunizmus menej nebezpečný ako národný socializmus a komunistický režim v Sovietskom zväze medzičasom zmenil svoj charakter, stratil protikresťanské zameranie a mohol byť integrovaný do povojnového medzinárodného systému ako demokratický partner. Pápež považoval oba systémy a ich ideológie za „rovnako nesprávne a zhubné [...] rovnako materialistické a protináboženské“²³ a bol presvedčený, že vojenský postup Červenej armády vystaví východ Európy rýchlej bolševizácii, aj do ostatných častí zbedačeného kontinentu vnesie sociálne revolúcie a prevraty, povedie k labilnému mieru, postavenému na vzájomnom zastrašovaní, kresťanov vystaví „krutým skúškam“²⁴ a ohrozí samotné základy kresťanskej civilizácie v Európe.²⁵

Keď sa na jar 1945 v tle postupujúcej Červenej armády aj obnova Československa stala realitou, pápež Pius XII. si uvedomoval, že znovuzrodenie štátu a jeho vnútorná politická transformácia podľa sovietskeho vzorca a včlenenie do sovietskej zóny vplyvu nezodpovedali vôli veľkej väčšiny nečeského obyvateľstva, ale, naopak, vnucovali mu „nový politický a kultúrny systém, ktorý veľká väčšina ich obyvateľstva rozhodne odmieta“.²⁶ Zároveň si však bol vedomý toho, že nové usporiadanie stredoeurópskeho priestoru bolo výsledkom politickej vôle víťazov a akékoľvek alternatívne riešenie

²³ ADSS, zv. V, dok. č. 74, Tardiniho koncept odpovede prezidentovi Rooseveltovi, 12. – 13. 9. 1941, s. 202 – 206, citát s. 204

²⁴ Pius XII. to povedal generálovi Charlesovi de Gaulleovi počas súkromnej audiencie v lete 1944. DE GAULLE, Charles. *Mémoires de guerre. II. L'Unité (1942 – 1944)*, Paris: Plon, 2000, s. 498

²⁵ ADSS, zv. V, č. 74, s. 202 – 206, č. 75, s. 208 – 209; tamže, zv. VII, s. 378 – 379; tamže, zv. XI, č. 260, s. 417, č. 293, s. 456 – 458, č. 504, s. 692 – 696. Por. DI NOLFO, Ennio (ed.). *Vaticano e Stati Uniti 1939 – 1952: (dalle carte di Myron C. Taylor)*, Milano: Franco Angeli Editore, 1978, s. 317 – 319 a 331 – 332; PASTORELLI, Pietro. Pio XII e la politica internazionale. In RICCARDI, Andrea (ed.). *Pio XII*, Bari: Laterza, 1985, s. 134 – 144

²⁶ Allocuzione pontificia in occasione della festa di S. Eugenio, 2. 6. 1945. In *Acta Apostolicae Sedis (AAS)*, XXXVII (1945), s. 159 – 168. K pápežovej predstave o novom medzinárodnom poriadku pre povojnovú Európu pozri napr. GONELLA, Guido. *Presupposti di un ordine internazionale: note ai messaggi di S. S. Pio XII*, Città del Vaticano: Civitas gentium, 1942; CHENAUX, Philippe. *Pio XII. Diplomatico e pastore*, Cinisello Balsamo: Edizioni San Paolo, 2004, s. 317 – 327. K myšlienke „harmonickej syntézy“, ktorá spája „národné vlastenectvo a solidaritu medzi národmi“ por. MESSINEO, Antonio. L'esercito europeo. In *La Civiltà Cattolica*, 104 (1953) IV, s. 505 – 516. K postoju slovenského obyvateľstva k obnovenému štátu pozri tu nižšie.

predstavovalo „program momentálne neuskutočniteľný“²⁷, takže keď chcel hájiť záujmy Katolíckej cirkvi, mohol tak urobiť iba na platforme nového politického poriadku.

Nadviazanie diplomatických vzťahov medzi Svätou stolicou a Prahou

Správy, ktoré od skorého leta 1945 začali zo Slovenska prichádzať do Vatikánu, potvrdzovali najhoršie pápežove obavy o slobodu krajiny a budúci osud Katolíckej cirkvi v nej. Giuseppe Burzio, chargé d'affaires Svätej stolice na Slovensku, ktorý končil svoju misiu a ktorého ako kritického pozorovateľa predchádzajúcich dejov nijako nebolo možné považovať za zvláštneho obhajcu prvej Slovenskej republiky, poslal do Vatikánu v júli 1945 dlhú a dramatickú správu o situácii na Slovensku, ktorej obsah v auguste a potom opäť v októbri potvrdil aj osobne. Opísal v nej násilnosti a plienenia sovietskej okupácie i od prvej chvíle uplatňované protikatolícke opatrenia nového „ľudovodemokratického“ režimu, poštatnenie katolíckeho školstva, likvidáciu katolíckej tlače, zatykanie kňazov a laikov podľa ľubovôle nových mocipánov i protestné akcie slovenského episkopátu. Nový režim neváhal Burzio označiť ako „typický režim teroru“, „un tipico regime del terrore“, ktorý síce „pri každej príležitosti hovorí a opakuje, že vládne podľa vôle ľudu“, v skutočnosti sa s ním však stotožňuje „menej než desatina slovenského obyvateľstva“. Za jav osobitne urážajúci kresťanské princípy považoval okamžite po vojne sa formujúce ľudové súdy, ich revolučný charakter, retroaktivitu a politickú zaujatosť: „Budú súdiť za skutky, ktoré sa iba teraz definujú ako trestné“ a ich „sudcovia sú nekompetentní, lebo sú politickými protivníkmi [súdených]“. Represívne opatrenia nového režimu voči nemeckej a maďarskej menšine volali podľa Burzia po „okamžitom a energickom zákroku zo strany civilizovaných národov“. Záverečný súd vatikánskeho diplomata o novom režime bol tristný: „Druhá československá republika teda opätovne vstupuje do života v temnej atmosfére ešte očividnejších nespravodlivostí voči náboženstvu i ľudských právam, než boli tie, ktoré vo svojich počiatkoch páchala prvá republika.“²⁸

²⁷ Archivio Storico della Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati (= ASRS), AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 238, Leghe slovacche di America, Appunti di Corrado Bafile, 24. 3. 1947

²⁸ ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Cecoslovacchia, pos. 198, správa chargé d'affaires apoštolskej nunciatúry na Slovensku Giuseppeho Burzia o náboženskej a politickej situácii na Slovensku po sovietskej okupácii, 25. 7. 1945. V októbri 1945, po definitívnom návrate zo Slovenska, bol Burzio prijatý na Štátnom sekretariáte i u pápeža Pia XII. a poskytol ďalšie informácie o situácii.

Podobné alarmujúce správy prichádzali do Vatikánu aj z iných strán. O zatýkaní, politickej pomste a úderoch proti Katolíckej cirkvi na Slovensku informoval aj apoštolský nuncius v Nemecku Cesare Orsenigo zo svojho provizórneho sídla v bavorskom Eichstätt, ²⁹ mníchovský arcibiskup kardinál Michael von Faulhaber, ³⁰ bývalý slovenský vyslanec pri Svätej stolici Karol Sidor, ktorý opakovane predkladal Štátnemu sekretariátu i pápežovi Piovi XII. memorandá a intervencie v slovenskej veci, ³¹ bývalý chargé d'affaires slovenského vyslanectva vo Švajčiarsku Jozef Kirschbaum, ktorý posielal správy prostredníctvom apoštolského nuncia v Berne Filippa Bernardiniho, ³² a napokon tiež vplyvné slovensko-americké organizácie, ktoré od leta začali mobilizovať americkú i európsku katolícku verejnú mienku a upozorňovať ju na situáciu na Slovensku. K obrazu, ktorý si vo Vatikáne vytvárali o obnovenom štáte, prispievali od júna 1945 aj prvé správy o osude sudetskonemeckého obyvateľstva, ktoré bolo od mája 1945 pozbavované všetkého majetku a násilne vyháňané za hranice do Rakúska alebo sovietskej okupačnej zóny v Nemecku, ³³ o revolučných prokomunistických verejných vyjadreniach českých politikov a verejných činiteľov vrátane katolíckych a o vlne mediálnej propagandy, ktorú podľa sovietskeho vzoru rozpútala československá tlač a rozhlas proti Vatikánu a pápežovi, obviňovanému z údajnej spolupráce s nacistom a z úsilia zachrániť vinníkov pred spravodlivým trestom. ³⁴

²⁹ ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Cecoslovacchia, pos. 198, Orsenigo Tardinimu, 30. 6. 1945

³⁰ Erzbischöfliches Archiv München (= EAM), NL Faulhaber, I - Kurie, Sign. 1302, kardinál Faulhaber pápežovi Piovi XII., 4. 6. 1945

³¹ Pozri napr. ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Cecoslovacchia, pos. 197, Sidorovo memorandum Slovaquie ou Tchécoslovaquie? Február 1945; tamže, pos. 210, Sidor Montinimu, 3. 11. 1945

³² Kirschbaum požíval veľkú dôveru apoštolského nuncia Filippa Bernardiniho, ktorý býval častým hosťom slovenského zastupiteľstva v Berne a krstil aj jednu z Kirschbaumových dcér. Jeho prostredníctvom Kirschbaum po vojne korešpondoval so Svätou stolicou a s Karolom Sidorom a intervenoval v prospech slovenských emigrantov v Rakúsku a Nemecku. Pozri AAV, Archivio Nunz. Berna, busta 217, fasc. 615, Kirschbaum Bernardinimu, 9. 8. 1945. K listu bola priložená správa o situácii na Slovensku a o slovenskej emigrácii, ktorú Bernardini ešte v ten istý deň poslal do Vatikánu, kde ju hneď predložili pápežovi, takže sa vo fonde nunciatúry nezachovala. Tamže, Bernardini Tardinimu, 14. 8. 1945, a Tardini Bernardinimu, 29. 8. 1945

³³ Por. list kardinála Clemensa von Galena Piovi XII. z 20. 8. 1945. In LÖFFLER, Peter (ed.): *Bischof Clemens August Graf von Galen, Akten, Briefe und Predigten, 1933 – 1946*, Mainz: Matthias Grünewald, 1988, s. 1210n.

³⁴ Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione

Pia XII., pastiera duší obávajúceho sa o osud miliónov katolíkov, ktorí sa ocitli v československom štáte a boli ohrození priamou perzekúciou Cirkvi (na Slovensku, v sudetskonemeckom prostredí) alebo ľavicovo-progresistickou propagandou (v českom prostredí), a dlhoročného diplomata presvedčeného o dôležitosti diplomatických kontaktov a o potrebe udržiavať ich pri živote tak dlho, ako sa dá, tieto dramatické správy utvrdili v presvedčení, že napriek odôvodnenej nedôvere k „ľudovodemokratickému“ režimu, jeho politickým a ideologickým obsahom a zahraničnopolitickým väzbám bolo potrebné, aby s obnoveným štátom čo najrýchlejšie nadviazal kontakty a do Prahy vyslal svojho diplomata, ktorý by zasielal spoľahlivé správy o situácii, viditeľne stelesňoval živý vzťah katolíkov s centrom Katolíckej cirkvi, proti ktorému režim rozpútal otvorené propagandistické útoky, a zastával ohrozené záujmy Cirkvi. Nadviazanie diplomatických kontaktov s Prahou považovala Svätá stolica za dôležité napokon aj v medzinárodnom kontexte. Hoci aj Československo už vo Vatikáne považovali za sovietsky satelit, v porovnaní so susednými štátmi stredovýchodnej Európy sa zdalo byť ešte posledným dostupným observatóriom v stredovýchodnej Európe. Novú poľskú vládu, ktorá vzišla z prokomunistického Lublinského komitétu, vo Vatikáne napriek uznaniu Washingtonom považovali za sovietsku marionetu a ona sama v tomto čase neprejavila žiadny záujem o kontakt s najvyššou cirkevnou autoritou, ba v septembri 1945 otvorene vypovedala aj konkordát, takže Poľsko zostalo vo Vatikáne zastúpené iba veľvyslancom londýnskej exilnej vlády Kazimierzom Pappéem, ktorý sa však na diplomatickom parkete dostával do čoraz väčšej izolácie.³⁵ Spojenecké orgány v Budapešti nechali dokonca vykázat' apoštolského nuncia Angela Rottu a neskoršie pokusy o vyslanie jeho nástupcu zlyhali.³⁶ Bývalé poľské a nemecké východné územia priamo včlenené do So-

Internazionale della Repubblica Italiana (= ASMAECI), Affari Politici 1931 – 1945, Cecoslovacchia, busta 30, správa vyslanckého radcu v Londýne a neskoršieho regenta talianskeho vyslanectva v Prahe Gastoneho Guidottiho z Londýna ministerstvu zahraničných vecí v Ríme, 25. 6. 1945

³⁵ KOPIEC, Jan. *Polen*. In GATZ, Erwin (ed.). *Kirche und Katholizismus seit 1945. Bd. 2. Ostmittel-, Ost- und Südosteuropa*, Paderborn: Schöningh, e. a. 1999, s. 99 – 106; STROBEL, Georg W. Die Kirche Polens, das gesellschaftliche Deutschensyndrom und beider Rolle bei der Sowjetisierung Polens. In KARP, Hans-Jürgen – KÖHLER, Joachim (ed.). *Katholische Kirche unter nationalsozialistischer und kommunistischer Diktatur. Deutschland und Polen 1939 – 1989*, Köln: Böhlau, 2001, s. 116 – 134

³⁶ BALOGH, Margit. Diplomatic Missions of the Holy See in Hungary and East-Central Europe after the Second World War. In *Central European Papers*, II (2014) 1, s. 94 – 96, 102 – 108

vietskeho zväzu boli úplne odrezané od akejkoľvek komunikácie so Svätou stolicou, takže pápež nemal „na všetky záležitosti Východu nijaký priamy vplyv“, ako napísal pápežov osobný sekretár P. Robert Leiber SJ v liste freiburskému arcibiskupovi Konradovi Gröberovi.³⁷ V tejto situácii sa Pius XII. spočiatku nádejal, že sa aspoň v najzápadnejšom výbežku sovietskej zóny vplyvu – v Československu podarí obnoviť istú mieru vzájomných vzťahov, a tak uchovať istý priestor pre ochranu katolíckych záujmov.

Za týchto okolností sa Svätá stolica od skorej jari 1945 usilovala prostredníctvom rôznych polooficiálnych a neformálnych kanálov v Ríme a neutrálnom Švajčiarsku sondovať terén pre možné zblíženie sa so zástupcami obnovujúceho sa Československa,³⁸ aj keď zároveň dávala najavo, že k formálnemu nadviazaniu stykov bude môcť dôjsť až potom, keď prestane existovať Slovenská republika a jej vyslanec pri Svätej stolici prestane plniť svoje diplomatické poslanie.³⁹ No Beneš, ktorý sa počas vojny, keď si od toho sľuboval politický profit, veľmi usiloval o zblíženie s Vatikánom, sa v zmenenej situácii, keď mal víťazstvo na dosah, už konať neponáhľal, najmä keď pochopil, že sa mu nepodarí dosiahnuť najdôležitejší bezprostredný cieľ – vykázanie slovenského vyslanca Sidora z Vatikánu a jeho uväznenie v Taliansku. Beneš chcel tiež vyčkať, ako skončia rokovania s československými komunistami v Moskve v marci 1945, a očividne si tiež neželal svedkov toho, čo sa bude diať v Československu v prvých povojnových týždňoch, vyplnených násilným „redde rationem“ voči všetkým, ktorí boli považovaní za nepriateľov československého štátu, vyhánaním nemeckého obyvateľstva zo Sudet a inými formami paušálnej politickej pomsty. Príznačné bolo, že iba sovietsky veľvyslanec Valerian Zorin dostal povolenie pripojiť sa k novej vláde v Košiciach, kým ostatní diplomati museli čakať niekoľko týždňov, kým smeli prísť do Prahy.⁴⁰

³⁷ VOLK, Ludwig (ed.). *Akten deutscher Bischöfe über die Lage der Kirche 1933 – 1945. Bd. VI*, Mainz 1985, s. 855, pozn. 8

³⁸ AAV, Nunz. Apostolica Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Forni o stretnutí so zástupcom československej vlády pri talianskom kráľovskom dvore Vladimírom Vaňkom, 18. 7. 1945. ZLATUŠE KUKÁNOVÁ: Nunciem a internunciem v jedné zemi. Diplomatické vzťahy Československa s Vatikánem v letech 1939 – 1946. In *Securitas imperii*, 28 (2016) 1, s. 114

³⁹ Svätá stolica viackrát aj priamo ubezpečila vyslanca Sidora, že neuzná skôr ČSR, kým po vojne medzinárodná zmluva neskonštatuje, že Slovenská republika prestala existovať. SNA, OF Karol Sidor. šk. 5, Sidor Prídavkovi, 2. 10. 1944

⁴⁰ SMETANA, Vít. Concessions or Conviction? Czechoslovakia's Road to the Cold War and the Soviet Bloc. In KRAMER, Marc – SMETANA, Vít (ed.). *Imposing, Maintaining, and Tearing Open the Iron Curtain. The Cold War and East-Central Europe, 1945 –*

V snahe uľahčiť vyslanie pápežského zástupcu do Prahy a zároveň uchovať „morálnu kontinuitu“ *Modu vivendi* (1928) s prvou ČSR ako istého ochranného štítu katolíckych záujmov⁴¹ navrhla Svätá stolica, aby sa obe strany dohodli na jednoduchom návrate posledného apoštolského nuncia pred zánikom Československa Saveria Rittera do jeho starého sídla. Starý a chorý Ritter, ktorý pôsobil ako domáci kňaz aristokratickej rodiny Borromeovcov pri Miláne, bol narychlo pozvaný do Ríma, 17. júla prijatý na audienciu u pápeža a vzápätí vymenovaný za apoštolského nuncia v Prahe s inštrukciou, aby sa čo najskôr pobral na miesto svojho určenia.⁴²

Takáto podoba potvrdenia nuncia v jeho predchádzajúcom úrade a rýchlosť, s ktorou bola zrealizovaná a ktorá ostro kontrastovala so zvyčajnou opatrnosťou Svätej stolice, vyčkávajúcej na potvrdenie nového „statu quo“ mierovou konferenciou, prekvapila aj skúsených diplomatov, akreditovaných pri Svätej stolici. O to väčšmi, že tretia československá republika nebola ani politicky, ani územne totožná s jej predchodkyňou pred rokom 1938, rodiaca sa slovenská exilová reprezentácia, aj keď s malou nádejou na úspech, začala žiadať, aby sa na Slovensku uskutočnil plebiscit pod medzinárodným patronátom, ktorý by zistil skutočnú politickú vôľu slovenského národa,⁴³ a mierová konferencia, ktorá mala medzinárodno-právne potvrdiť hranice obnoveného štátu, sa ešte ani nezišla. Takýmto nezvyčajným postupom chcela Svätá stolica, súc si vedomá, že politická vôľa veľmocí je daná, ticho uznať staronový československý štát a obnoviť diplomatickú prezenciu v Prahe bez toho, aby musela otvárať diskusie o uznaní Slovenskej republiky alebo toto uznanie explicitne odvolávať, a zároveň

– 1989, Lanham, Maryland: Lexington Books, 2014, s. 61

⁴¹ AAV, Nunz. Apostolica Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Tardiniho inštrukcie pre Fornioho, 10. 11. 1945, v ktorých sa hovorilo o snahe trvať na „morálnej kontinuite“ *Modu vivendi*, pokiaľ bude Praha trvať na „morálnej kontinuite“ Československa. Svätej stolici bolo však celkom zrejmé, že právna kontinuita československého štátu neexistovala.

⁴² ASMAECI, Ambasciata d'Italia presso la Santa Sede 1929 – 1946, busta 180, chargé d'affaires talianskeho veľvyslanectva pri Svätej stolici Francesco Babuscio Rizzo ministerstvu zahraničných vecí, 18. 7. 1945

⁴³ ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 197, Sidorovo memorandum Slovaquie ou Tchecoslovaquie, február 1945; RÉPUBLIQUE SLOVAQUE. MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES. *Aide-Mémoire sur l'existence de la République Slovaque et sur la nécessité de conclure le traité de paix avec elle*, Paris 1946; COMITÉ D'ACTION SLOVAQUE. *Aide-Mémoire sur la nécessité du plébiscite en Slovaquie*, Paris 1946; SLOVAK ACTION COMMITTEE – SLOVAK NATIONAL COUNCIL IN LONDON – SLOVAK LEAGUE OF AMERICA – CANADIAN SLOVAK LEAGUE. *Memorandum presented to the peace conference concerning the rationality of existence of Czecho-Slovakia*, Paris 1946

rýchlo a bez dlhých rokovaní, ktoré mohli celú vec ohroziť, vyslať do Prahy diplomata, ktorého pokladala za osobitne vhodného pre náročnú misiu. V Ritterov prospech hovorilo, že kým jeho traja predchodcovia boli v dôsledku vážnych konfliktov so štátom prinútení opustiť Československo alebo z neho boli vykázani, Ritter, menovaný na návrh Prahy v čase, keď sa už Československo v zmenenej medzinárodnej situácii usilovalo nadbiehať Vatikánu a tak si upevniť svoju fragilnú vnútornú i medzinárodnú situáciu, našiel v Prahe benevolentné prijatie, ba dostal dokonca i vysoké štátne vyznamenanie.⁴⁴ Svätá stolica preto dúfala, že aj v nových podmienkach bude môcť využiť tento kapitál prestíže a kontaktov, aby vyriešil delikátne pendentné otázky a účinne sa zastal osobitne ohrozených slovenských a nemeckých katolíkov.⁴⁵

Argument, často používaný v časti historickej vedy, že Ritter medzi dvoma misiami v Prahe nikdy nedostal iné poverenie, nie je celkom presný. Faktom je, že štát, v ktorom do začiatku roka 1939 zastupoval pápeža, prestal existovať, Svätá stolica nadviazala riadne diplomatické vzťahy so Slovenskou republikou a Ritter bol v júni 1939 vymenovaný za apoštolského nuncia na Slovensku a hoci pre spor okolo nejasnej formulácie poverovacích listín z Bratislavy zakrátko nato odišiel s prísľubom, že na Štátnom sekretariáte objasní nejasné právne formulácie,⁴⁶ naďalej sa považoval za nuncia na Slovensku a ako taký aj spoločensky vystupoval, napríklad počas častých návštev v Berne, kam ako polovičný Švajčiar často prichádzal a kde sa v tomto zmysle aj stykal so slovenskými diplomatmi.⁴⁷ V júli 1945 bol napokon Ritter vymenovaný za nuncia v Prahe, čo by v prípade rigídnej kontinuity úradu nebolo bývalo potrebné.⁴⁸

⁴⁴ HRABOVEC, Emilia. Der Heilige Stuhl und die Tschechoslowakei 1938 – 1939. In ZEDLER, Jörg (ed.). *Der Heilige Stuhl in den internationalen Beziehungen (1870 – 1939)*, München: Utz Verlag (= Spreti-Studien 2), 2010, s. 335 – 339

⁴⁵ Úlohu účinne sa zastať ohrozených slovenských a nemeckých katolíkov považoval za nosný pilier poslanca pápežovho zástupcu v Československu aj výborne informovaný taliansky veľvyslanec pri Svätej stolici Pasquale Diana. ASMAECI, Ambasciata d'Italia presso la Santa Sede 1929 – 1946, busta 180, Pasquale Diana ministerstvu zahraničia, 16. 4. 1946

⁴⁶ ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Parte I, Cecoslovacchia, pos. 152, Slovacchia, správa J. E. Rittera o prijatí v Bratislave; HRABOVEC. Slovensko, Svätá stolica a diplomatická misia Karola Sidora (1939 – 1945), s. 242 – 244

⁴⁷ Svedectvo o tom zanechal najmä Jozef Kirschbaum, chargé d'affaires slovenského vyslanectva v Berne. KIRSCHBAUM, Jozef M. Slovenské diplomatické zastúpenie v neutrálnych štátoch. In *Kalendár Jednota*, roč. 74 (1971), s. 10 – 16

⁴⁸ ASMAECI, Ambasciata d'Italia presso la Santa Sede 1929 – 1946, busta 180, Babuscio Rizzo ministerstvu zahraničia, 18. 7. 1945; tamže, regent talianskeho vyslanectva

Pražská vláda, napriek žiarlivo stráženej fikcii právnej kontinuity Československa po roku 1938, však pokus Svätej stolice riešiť situáciu jednoduchým pokračovaním vzťahov neuznala a – ticho priznajúc nezmyselnosť vlastnej teórie – odôvodnila to tým, že Svätá stolica uznala Slovenskú republiku, vymenovala nitrianskeho biskupa Karola Kmeťka za arcibiskupa bez toho, aby žiadala o vyjadrenie československú vládu v Londýne, a odmietla prijať dve Benešove ponuky o nadviazanie stykov, čo Beneš vnímal ako osobnú urážku. Československá vláda žiadala, aby bol Ritter opäť akreditovaný a až do objasnenia kauzy do Prahy vyslaný iba „úradník nižšieho rangu“. ⁴⁹ Svätá stolica ustúpila, suspendovala „sine die“ Ritterovo menovanie a vyslala do československého hlavného mesta mladého diplomata Raffaela Forniho, ktorý bol v rokoch 1938 – 1939 sekretárom pražskej nunciatúry, v apríli podnikol historickú informačnú cestu na Slovensko ⁵⁰ a v nasledujúcich obdobiach pôsobil na nunciatúre v Berlíne s osobitným neoficiálnym poverením pre Protektorát Čechy a Morava. ⁵¹ Vo Forniho prospech hovorili napokon nielen tieto skúsenosti, ale v brizantnej povojnovej situácii, v ktorej síce utíchli zbrane, ale naďalej pretrvávalo vnímanie života cez prizmu dichotómie „priateľ-nepriateľ“, tiež skutočnosť, že pochádzal z neutrálneho Švajčiarska. Pri obsadzovaní delikátnych diplomatických postov v strednej a východnej Európe vtedy Pius XII. zohľadňoval aj túto skutočnosť, napriek tomu, že z právneho hľadiska boli všetci pápežovi diplomati vatikánski štátni občania. Nebolo náhodné, že do popredia začali vystupovať aj viacerí noví diplomati amerického pôvodu, ktorí mali uľahčiť styk vatikánskej diplomacie s víťaznou americkou veľmocou. ⁵²

v Prahe Gastone Guidotti ministerstvu zahraničia, 12. 12. 1945

⁴⁹ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Forniho správa o stretnutí s československým diplomatom pri talianskom kráľovskom dvore Vladimírom Vaňkom, 18. 7. 1945; tamže, Forni Tardinimu, 22. 9. 1945

⁵⁰ ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Parte I, Cecoslovacchia, pos. 149, správa Raffaela Forniho adresovaná kardinálovi štátnemu sekretárovi Maglionemu, 14. 4. 1939

⁵¹ Keď Forniho časté cesty do Prahy vzbudili negatívnu pozornosť nemeckých úradov, bol Forni formálne preradený na nunciatúru do Bratislavy. HRABOVEC, Emilia. *Der Heilige Stuhl und die böhmischen Länder 1938 – 1945*. In ZÜCKERT, Martin – HÖLZLWIMMER, Laura (ed.). *Religion in den böhmischen Ländern 1938 – 1948. Diktatur, Krieg und Gesellschaftswandel als Herausforderungen für religiöses Leben und kirchliche Organisation*, München: Oldenbourg, 2007, s. 138 – 139

⁵² Do obnovenej Juhoslávie vyslala Svätá stolica Josepha P. Hurleyho, ktorému jeho americký pôvod a protinacistická povest' mali pomôcť konať v politicky zložitých podmienkach Titovho režimu a nájsť podporu americkej diplomacie. Do Rumunska vyslala Svätá stolica Američana Gerald Patricka O'Haru, prvým pápežským zástupcom v povojnovom Nemecku, najprv ako apoštolský vizitátor a zároveň vedúci Pápežskej misie pre

Po príchode do Prahy bol Forni konfrontovaný s ďalším priostrením pražských požiadaviek, predovšetkým so žiadosťou, aby bol Ritter pozbavený tradičnej funkcie dekana diplomatického zboru.⁵³ Svätá stolica sa usilovala klásť odpor takejto „diminutio capitis“, tým viac, že si uvedomovala, že nešlo iba o otázku protokolu, ale o pokus redukovať manévrovacie možnosti vatikánskeho zástupcu.⁵⁴ Šéf vatikánskej diplomacie Domenico Tardini dokonca zvažoval, že namiesto nuncia vyšlú do Prahy iba jednoduchého apoštolského vizitátora bez diplomatického charakteru,⁵⁵ nakoniec sa však pápež v snahe neohroziť vyslanie svojho zástupcu rozhodol opätovne prehltnúť trpkú pilulku a Rittera degradovať na internuncia, teda diplomata nižšieho rangu než veľvyslanec, ktorý už nemal nárok na dekanstvo diplomatického zboru. V rozhovore s talianskym veľvyslancom pri Svätej stolici Pasqualem Dianom Tardini priznal, že „nad akoukoľvek inou úvahou prevážila nevyhnutnosť mať v Prahe k dispozícii schopného a rešpektovaného zástupcu, ktorý je prijateľný pre české kruhy.“⁵⁶ Toto riešenie však bolo považované za provízórne a malo byť skúšobným kameňom pocitovosti pražských úmyslov a viesť buď k normalizácii vzťahov alebo k ich likvidácii.⁵⁷ Po sérii dilatorických krokov na pražskej strane – Tardini už

utečencov, sa stal Alois Muench, Američan s nemeckými koreňmi, pozorovateľom Svätej stolice pri OSN v Ženeve a jej delegátom pri Medzinárodnej utečeneckej organizácii IRO zase Američan Edward J. Killion, viacerí americkí preláti začali pôsobiť aj na Štátnom sekretariáte Svätej stolice.

⁵³ Túto požiadavku po prvýkrát vyslovil sám prezident Beneš v rozhovore s pápežovým zástupcom Fornim 21. 9. 1945. AAV, Nunz. Apostolica Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Forni Tardinimu, 22. 9. 1945

⁵⁴ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 84, fasc. 674, Forni Tardinimu, 18. 4. 1946.

⁵⁵ ASMAECI, Ambasciata d'Italia presso la Santa Sede 1929 – 1946, busta 180, Pasquale Diana ministerstvu zahraničia, 16. 4. 1946

⁵⁶ ASMAECI, Ambasciata d'Italia presso la Santa Sede 1929 – 1946, busta 180, Pasquale Diana ministerstvu zahraničia, 11. 5. 1946

⁵⁷ Treba dodať, že takéto mimoriadne riešenie nebolo uplatnené iba v Československu a nesúviselo iba so snahou vyslať do Prahy Rittera, ako sa to niekedy interpretuje, ale Svätá stolica ho použila aj v iných štátoch sovietskej zóny vplyvu. Do Belehradu bol namiesto nuncia vymenovaný Joseph P. Hurley v nezvyčajnej funkcii regenta nunciatúry, titulár v roku 1946 znovuo tvorenej nunciatúry vo Viedni Giovanni Dellepiane mal takisto titul internuncia a až neskôr, po konsolidácii pomerov, bol povýšený na nuncia. Pozri VALENTE, Massimiliano. *L'Ostpolitik della Santa Sede e la Jugoslavia socialista 1945 – 1971*, Roma: Società Dante Alighieri, 2020, s. 12 – 25; GRONIER, Thomas. *Le Sanit-Siège et la Mitteleuropa à l'heure du rideau de fer. Les rapports des ambassadeurs autrichiens au Vatican entre 1946 et 1961*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2018, s. 53

hovoril o „úmyselnom zdržiavaní“⁵⁸ – mohol Ritter iba v polovici júna 1946 pricestovať do svojho starého sídla na Voršilskej ulici v Prahe,⁵⁹ tri mesiace po oficiálnej vatikánskej žiadosti o súhlas s vyslaním internuncia a tri týždne po parlamentných voľbách v Československu, ktorým predchádzala búrlivá propagandistická kampaň proti Katolíckej cirkvi a pápežovi⁶⁰ a séria odhalených či vykonštruovaných „sprisahání proti štátu“ na Slovensku s tichým protirímskym ostrím, počas ktorých si noví politickí mocipáni prítomnosť pápežovho zástupcu v štáte očividne neželali.

Nemenej zložitá bola aj otvorená československého zastupiteľstva vo Vatikáne. Iba 18. januára 1946, temer pol roka po príchode prvého pápežského zástupcu do Prahy, sa pražská vláda konečne rozhodla, že do Vatikánu vyšle svojho zástupcu. Stal sa ním chargé d'affaires František Schwarzenberg, človek bezpodmienečne lojálny myšlienke československého štátu a prezidentovi Benešovi (o čom svedčila aj skutočnosť, že po emigrácii začal spolupracovať s elitou bývalých Benešových spolupracovníkov združených v Rade svobodného Československa⁶¹), ktorého príslušnosť k vysokej aristokracii a Katolíckej cirkvi a nepochybná osobná kultúra ho v delikátnom vatikánskom prostredí zároveň predurčovali k úlohe istého mediátora medzi Prahou a Vatikánom.⁶² V auguste 1946 napokon prevzal vedenie vyslanectva vyslanec Arthur Maixner, dlhoročný úradník ministerstva zahraničia bez zvláštnych skúseností vo Vatikáne, „najmdlejšia figúra, akú si len možno predstaviť“, ako ho charakterizoval Forni.⁶³

⁵⁸ Schwarzenbergische Familienarchive Murau, Nachlass Franz Schwarzenberg, Karton Vatikan, 4. politická správa chargé d'affaires československého vyslanectva pri Svätej stolici Schwarzenberga ministerstvu zahraničia, 14. 3. 1946

⁵⁹ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 91, fasc. 705, Ritter Tardinimu, 21. 6. 1946.

⁶⁰ Forni proti tejto kampani opakovane protestoval na ministerstve zahraničia i u samotného prezidenta Beneša. AAV, Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 683, Forni Tardinimu, 5. 4. 1946

⁶¹ Jednou zo Schwarzenbergových úloh bolo sprostredkovať kontakty Rady k Vatikánu. Schwarzenbergische Familienarchive Murau, Nachlass Franz Schwarzenberg, Vatikan, USA, Schwarzenberg predsedovi RSČ Petrovi Zenklovi, 1. 1. 1953, v prílohe Prípomínky k formálnym predpokladom styku medzi Radou a Vatikánom, 31. 12. 1952

⁶² Zaujímavá je skutočnosť, že aj prokomunistické Poľsko sa na jar 1947 rozhodlo vyslať na špeciálnu misiu do Vatikánu aristokrata, grófa Ksaweryho Pruszyńskiego. Por. WÓJCIK, Pawel. *Il Governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia vaticana (1945 – 1978)*, San Pietro in Cariano: Il Segno dei Gabrielli editori, 2016, s. 51

⁶³ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 84, fasc. 674, Forni Tardinimu, 18. 4. 1946

Úlohy československého zastupiteľstva pri Svätej stolici

Prvoradou úlohou československého zastupiteľstva pri Vatikáne mala byť v zmysle uznesenia vlády činnosť politicko-propagandistická, ktorá svojím charakterom už viac než klasickú diplomaciu pripomínala konfrontácie rodiacej sa studenej vojny. Jej cieľom bolo predstaviť v Ríme Československo ako slobodný a demokratický štát, a tak vyvracať „protičeskoslovenskú propagandu vo Vatikáne“ a rozptyľovať množiace sa obavy o jeho budúci politický osud.⁶⁴ Pre prosovietsku orientáciu pražskej zahraničnej politiky bola príznačná tiež skutočnosť, že chargé d'affaires Schwarzenberg dostal aj inštrukciu pracovať v prospech toho, aby sa Svätá stolica zmieri-la s prítomnosťou Sovietskeho zväzu v strednej Európe a nadviazala s ním kontakty.⁶⁵ V úlohe otupovať hrot vatikánskeho odporu proti rastúcemu sovietskemu a komunistickému vplyvu v stredovýchodnej Európe tak bola povojnová československá diplomacia priamym pokračovaním Benešovej zahraničnej politiky z vojnových čias.⁶⁶

⁶⁴ Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky Praha (= AMZV), f. TO-O, 1945 – 1959, Vatikán, k. 10, Obnovení diplomatických styků s RČS – pendentní otázky, 13. 7. 1945. Vyvracať „protičeskoslovenskú propagandu vo Vatikáne“ bola jedna z najdôležitejších úloh, ktoré zastupiteľstvu vo Vatikáne zadefinovala vláda na zasadnutiach 18. 1. a 12. 4. 1946. Národní archiv České republiky Praha (= NA), f. 100/24, a.j. 1494, sv. 139. POR. KUKÁNOVÁ: Nunciem a internunciem v jedné zemi. Diplomatické vzťahy Československa s Vatikánem v letech 1939 – 1946, s. 125. Osobný sekretár Jana Šrámka Ctibor Mařan v liste biskupovi v Hradci Královom Mořicovi Píchovi otvorene napísal, že česká pozícia vo Vatikáne „nie je práve závideniahodná“, lebo v Taliansku sú v uniformách britskej armády desaťtisíce protičesky zmýšľajúcich Poliakov a vo Vatikáne býva Sidor spolu s ďalšími Slováckmi, navyše do Vatikánu prichádzajú správy o útlaku katolíckych Nemcov v Československu, takže je nutné, aby Československo čo najskôr vyslalo do Vatikánu svojho zástupcu, ktorým budú „odvrátené lži, ktoré o nás šíri nepriateľská propaganda nielen vo Vatikáne, ale aj v Anglicku a v Amerike, že sme totiž štátom násilníkov“. Biskup Pícha list preposlal Fornimu, ktorý ho zaslal do Vatikánu. AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 84, fasc. 674, Pícha Fornimu, 21. 12. 1945, v prílohe list Ctibora Mařana Mořicovi Píchovi, 6. 12. 1945. Por. aj Schwarzenbergische Familienarchive Murau, Nachlass Franz Schwarzenberg, Karton Vatikan, 1. politická správa Františka Schwarzenberga ministrovi zahraničia, 9. 2. 1946

⁶⁵ Schwarzenbergische Familienarchive Murau, Nachlass Franz Schwarzenberg, Karton Vatikan, USA, záznam o rozhovore s prezidentom republiky Benešom a s ministrom a predsedom českej ľudovej strany Šrámkom, január 1946

⁶⁶ Tejto téme bola venovaná aj časť rozhovorov počas Benešovho prijatia u prezidenta Roosevelta 13. 5. 1943. Príznačne aj prvá verzia Benešovho memoranda Svätej stolici z mája 1943 vychádzala z nemeniteľnej danosti povojnovej prítomnosti Svätej stolice v strednej Európe „as a result of the present military effort of the Soviet Union and its

S úsilím postaviť Československo do svetla demokratického a konsolidovaného štátu a zabezpečiť jeho existenciu pred budúcim možným rozpadom súvisel ďalší cieľ československej diplomacie vo Vatikáne – dosiahnuť vydanie najprominentnejších slovenských exulantov, najmä Karola Sidora, bývalého slovenského vyslanca pri Svätej stolici, a tak zabrániť tomu, aby sa v cudzine sformoval slovenský politický exil, programovo sa hlásiaci k slovenskej štátnej nezávislosti, v ktorom Praha videla svojho najnebezpečnejšieho politického a ideologického protivníka. Odvolanie slovenských biskupov, ktorých nový československý režim považoval za politicky nespoľahlivých, malo zase vnútropoliticky oslabiť slovenský odpor voči československému štátu a ľudovodemokratickému režimu.⁶⁷

Hoci nové československé zastupiteľstvo pri Vatikáne dostalo aj ďalšie úlohy, najmä obsadenie vakantných českých biskupských stolcov kandidátmi prijateľnými pre nový režim a úlohy súvisiace s cirkevnepolitickými aspektami vyhnania viac než troch miliónov v prevažnej väčšine katolíckych sudetských Nemcov, priority, s ktorými Praha od septembra 1945 konfrontovala Vatikán, jasne ukazovali, čo si aj vo Vatikáne od začiatku uvedomovali, že kľúčovým bodom vo vzťahu k Československu bude slovenská otázka. Z pražskej perspektívy to vyplývalo z jasnej politickej priority natrvalo zabezpečiť existenciu štátu, ktorý si v roku 1945 väčšina Slovákov neželala a ktorého vnútornú heterogénnosť a fragilitu si aj jeho politický establishment dobre uvedomoval. Najotvorenejšie to vyjadrilo smutnoznáme Memorandum o Slovensku, ktoré vypracovalo Oddelenie pre vedeckú politiku českej národnosocialistickej (teda Benešovej) strany a v ktorom sa konštatovalo, že „existencia československého štátu nebude zaistená, doiaľ nebude získaný bezvýhradne pre československú myšlienku slovenský ľud“. Tento cieľ sa mal dosiahnuť predovšetkým „duchovnou asimiláciou slovenského ľudu“, pričom „najjednoduchšia, najrýchlejšia a najhľadšia cesta je získať slovenský ľud prostredníctvom cirkvi [...] Boj o Slovensko neprebíha medzi Prahou a Bratislavou, ale medzi Prahou a Rímom. Vy-

future post-war position“ a usilovala sa primäť Svätú stolicu, aby túto skutočnosť prijala ako neodvratnú. FDR Library's Digital Collection, PSF, Box 52, Vatican, Taylor 1943, Memorandum for the Holy See. K tradične prosovietskej Benešovej politike, ktorá sa v tomto zmysle profilovala ešte v medzivojnovom období, pozri KALVODA: *Role Československa v sovětské strategii*, s. 46 – 191

⁶⁷ K týmto požiadavkám pozri AMZV, f. TO-O, 1945 – 1959, Vatikán, k. 10, Obnovení diplomatických styků s RČS – pendentní otázky, 13. 7. 1945; AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Forni Tardinimu, 22. 9. 1945; AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, Aide-mémoire Ministerstva zahraničních věcí ČSR, 8. 10. 1945; a tiež tu nižšie.

rovnanie sa s Rímom [...] by bolo najspôľahlivejšou cestou k zlikvidovaniu slovenskej otázky.“⁶⁸

Faktom je, že napriek obnove Československa boli politická situácia i postavenie Katolíckej cirkvi v českých krajinách a na Slovensku veľmi odlišné. České obyvateľstvo vnímalo historický vývoj po roku 1938 cez prizmu rozkladu Československej republiky, s ktorou sa identifikovalo ako s českým národným štátom, a utrpenia počas rokov okupácie a udalosti mája 1945 vívalo ako národné oslobodenie. Pod dojmom traumy z „Mnichova“ a sympatií k idealizovanému sovietskemu osloboditeľovi vyústili tradične silné liberálno-socialistické a komunistické tendencie českého prostredia a hlboko zakorenená historická interpretácia národných dejín ako procesu emancipácie spod katolíckeho a rímskeho vplyvu do silného posunu doľava, emocionálneho príklonu k Východu a vo voľbách v máji 1946 do víťazstva komunistickej strany. Ani český katolicizmus, oslabený dlhodobou sekularizáciou spoločnosti, masovými stratami veriacich v medzivojnovom období⁶⁹ a marginalizáciou v národnom spoločenstve, ktorá ho nútila neustále dokazovať vlastnú národnú lojalitu a pristupovať na kompromisy, nezostal v povojnovej eufórii imúnny voči silnej vlne nacionalizmu a ľavicových a prosovietskych sympatií, ktoré boli v časti českých katolíckych kruhov prítomné už v medzivojnovom období,⁷⁰ živili sny

⁶⁸ Memorandum o Slovensku zo 7. 7. 1946, vydané Oddelením pro vědeckou politiku při straně národně socialistické, publikovali v roku 1968 viaceré slovenské noviny a časopisy, napríklad *Kultúrny život*, *Smena*, ale aj *Historický časopis*. Pozri aj *Kanadský Slovák*, 29. 11. 1986, s. 7.

⁶⁹ JAN HAVRÁNEK: Die Austritte der Tschechen aus der Katholischen Kirche nach dem ersten Weltkrieg – ihre Ursachen und Folgen. In HASELSTEINER, Horst – HRABOVEC, Emilia – SUPPAN, Arnold (ed.): *Zeiten – Wende – Zeiten. Festgabe für Richard Georg Plaschka zum 75. Geburtstag*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2000, s. 41 – 56

⁷⁰ O silnej prítlačivosti komunistických ideí, ktorá v tridsiatych rokoch, pod vplyvom atmosféry „ľudových frontov“ a spojeneckej zmluvy s Moskvou z roku 1935 prenikla aj do českých katolíckych radov, a „salónnom estetickom boľševizme“ českých intelektuálnych elít pravidelne písali vo svojich správach aj pápežskí diplomati v Prahe. Nuncius Ritter kritizoval verejné prokomunistické manifestácie niektorých katolíckych prelátov, medzi inými poslanca českej lidovej strany Světlíka, ktorý na stránkach stranických novín *Den* chválil „zásadné zmeny v Rusku“, kam prichádzal nový poriadok, založený na „princípoch Desatora“. ASRS, AA.EE.SS., Cecoslovacchia, pos. 141 P.O. fasc. 179, Ritter Pizzardovi, 27. 10. 1936. „Celkovo videné,“ sumarizoval nuncius Ritter na konci ďalšej správy, „možno momentálnu situáciu opísať nasledovne: Nezodpovedá pravde nazvať Československo centrom komunizmu, ale komunistická ideológia sa momentálne nestretáva s opozíciou, takže keď to bude potrebné, tento štát sa pravdepodobne nebude vedieť červenej vlne dostatočne postaviť na odpor.“ S.RR.SS, AA.EE.SS., Cecoslovacchia, pos. 141 P.O. fasc. 179, Ritter Pizzardovi, 8. 7. 1937. Veľmi kriticky sa o prokomunistických

o harmónii medzi kresťanstvom a socializmom a viedli k idealizácii ľudovej demokracie ako cesty k spravodlivejšej a pokrokovejšej spoločnosti, k obdivu Sovietskeho zväzu a slepej dôvere v Stalina a jeho cirkevnú politiku, ktorá z pragmatických dôvodov dočasne pribrzdila náboženské prenasledovanie, aby povzbudila patriotizmus a vojnovú mobilizáciu obyvateľstva.⁷¹ Sekularizačné dôsledky malo aj vyhnanie vyše troch miliónov prevažne katolíckych sudetských Nemcov, ktoré niektoré pohraničné kraje premenilo na skutočné „misijné územie“.⁷² Vonkajším výrazom idealizácie Sovietskeho zväzu a komunizmu boli Stalinove obrazy na stenách nemála českých cirkevných sídel vrátane prijímacieho salónu novovymenovaného pražského arcibiskupa Josefa Berana,⁷³ sovietska hymna, ktorá zaznievala pri rôznych náboženských oslavách, kosák a kladivo, Leninove obrazy a oslavné články na októbrovú revolúciu a na „ideu Moskvy ako záruky šťastnej budúcnosti, mieru a nového rozvoja“ na stránkach českej lidáckej tlače a vo verejných príhovoroch lidáckych politikov,⁷⁴ a neskôr tiež sláv-

sympatiách časti českého kléru vyjadroval aj audítor nunciatúry Giuseppe Burzio. Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik (= ÖStA, AdR), AA, NPA, Karton 757, vyslanec Marek ministrovi zahraničia Schmidtovi o rozhovore s Burziom, 15. 9. 1936. Por. HRABOVEC, Emilia. Der Vatikan, die Tschechoslowakei und die europäischen Mächte in der politischen Krise der späten Dreißigerjahre. In WOHNOUT, Helmut – GUIOTTO, Maddalena (ed.): *Italien und Österreich im Mitteleuropa der Zwischenkriegszeit*, Wien: Böhlau, 2017, s. 307 – 346, osobitne 325 – 326

⁷¹ Por. Manifest českého kňazstva českému národu, publikovaný v novinách *Lidová demokracie* 2. 6. 1945; Schwarzenbergische Familienarchive Murau, Nachlass Franz Schwarzenberg, Karton Vatikán USA, Schwarzenbergove poznámky o rozhovore s mons. Janom Šrámkom, január 1946; PEHR, Michal. Die Beziehungen zwischen der Tschechoslowakei und dem Heiligen Stuhl in der Zeit der sogenannten Dritten Tschechoslowakischen Republik. In KUNŠTÁT, Miroslav – ŠEBEK, Jaroslav – SCHMOLLER, Hildegard (ed.). *Kirche, Religion und Politik in Österreich und in der Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*, Wien: LIT, 2019, s. 214 – 219; HRABOVEC, Emilia. The Catholic Church and Deportations of Ethnic Germans from the Czech Lands. In *The Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 16/1-2 (2000), s. 64 – 82. K situácii Katolíckej cirkvi v Česku v povojnovom období pozri aj VAŠKO, Václav. *Neumlčená. Kronika katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej válce, zv. I*, Praha: Zvon, 1990; HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, Brno: CDK, 2005; MEDEK, Václav. *Cesta české a moravské cirkve staletími*, Praha: Česká katolícká charita, 1982, s. 332 – 335

⁷² AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 683, Ritter Tardinimu, 1. 8. 1946; HRABOVEC: *The Expulsion of the Germans from Bohemia and the Catholic Church*, s. 64 – 82

⁷³ VODIČKOVÁ, Stanislava. Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana, Brno: CDK, ÚSTR, 2018, s. 150, uverejnila fotografiu so Stalinovým portrétom v prijímacom salóne arcibiskupa Berana.

⁷⁴ AAV, Nunz. Apost. Cecoslovacchia, busta 92, fasc. 712, Ritter Tardinimu, 28. 4. 1947.

nostné *Te Deum*, ktoré pražský arcibiskup Josef Beran odslúžil po voľbe komunistu Klementa Gottwalda za prezidenta republiky.⁷⁵

Úplne odlišná bola situácia na Slovensku. Slovenská historická pamäť viazala rok 1939 na zrod prvého moderného slovenského štátu a povojnové udalosti vnímala vo svetle jeho nedobrovoľnej straty, politických represálií proti všetkým tým, ktorí neboli ochotní bezpodmienečne prijať, že „Praha bola ich jedinou záchranou“, ako sa vyjadril prezident Beneš v rozhovore so chargé d'affaires apoštolskej nunciatúry Fornim,⁷⁶ protikatolíckych opatrení a postupného preberania moci komunistickou stranou, ktorú väčšina slovenských voličov vo voľbách v roku 1946 jasne odmietla.⁷⁷ Aj vonkajším diplomatickým pozorovateľom udieralo do očí, že namiesto nadšenia z oslobodenia cítilo slovenské obyvateľstvo skôr „nostalgiu za Tisovými časmi a za nezávislosťou od Prahy, ktorej sa krátky čas tešili“,⁷⁸ ako sa vyjadril taliansky vyslanec v Prahe, a oplakávalo „blahobytnéjšie minulé časy, osobitne tie, v ktorých väčšiu prosperitu sprevádzala politická nezávislosť“ („i più prosperi tempi passati, specialmente di quelli in cui una maggiore prosperità era accompagnata da indipendenza politica“), ako napísal Forni v dlhej správe o situácii na Slovensku.⁷⁹

Veľmi odlišná bola aj situácia Katolíckej cirkvi na Slovensku. Na rozdiel od Cirkvi v českých krajinách, ktorej sa v atmosfére Národného frontu dostávalo chvály za jej český patriotizmus a otvorenosť voči pokroku a ktorá – s výnimkou sudetskonemeckých katolíkov – v prechodnej ľudovodemokratickej fáze zostala ušetrená od perzekúcií, Cirkvi na Slovensku, hlboko zakorenená v identite širokých ľudových vrstiev, ktorej boli až na málo výnimiek cudzie ľavicovo-prokomunistické sympatie a ktorú ľudovo-

Por. LETZ, Róbert. Parlamentné voľby v Česko-Slovensku v roku 1946. In ŽUFFA, Cyril – VONTORČÍK, Emil – PROKOP, Jozef (ed.). Slovensko na križovatke európskych dejín po skončení II. svetovej vojny, Bratislava: Bernolákova spoločnosť národného obrodzenia a porozumenia, 1997, s. 29

⁷⁵ *Te Deum* sa slávil hneď po voľbe, ktorá sa odohrala na Pražskom hrade dňa 14. 6. 1948. AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 87, fasc. 686, Verolino Tardinimu, 22. 6. 1948

⁷⁶ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Forni Tardinimu, 22. 12. 1945

⁷⁷ Demokratická strana, prakticky jediná legálna antikomunistická politická sila na Slovensku, získala vo voľbách jednoznačné víťazstvo a dosiahla 61,43% hlasov. Por. MEDVECKÝ, Matej (ed.): *Posledné a prvé slobodné voľby – 1946, 1990*, Bratislava 2006

⁷⁸ ASMAECI, Affari politici 1946 – 1950, Cecoslovacchia, busta 4, taliansky vyslanec v Prahe Alfonso Tacoli ministerstvu zahraničia, 28. 5. 1947; tamže, busta 9, Tacoli ministerstvu zahraničia, 4. 6. 1948

⁷⁹ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, Forniho správa o situácii na Slovensku, 1. 7. 1947

demokratický režim považoval za oveľa silnejšieho ideologického odporcu než český katolicizmus a vďaka tradičnej spätosti medzi národnou a náboženskou identitou Slovákov aj za jednu z najvážnejších prekážok pre „splynutie“ oboch národov a jednotu štátu, sa od prvých povojnových dní stala terčom tvrdých úderov. Patrila k nim konfiškácia katolíckych škôl a zrušenie katolíckej tlače, ale aj uväznenie dvoch biskupov a početných kňazov a katolíckych laikov. Tieto opatrenia a rétorika, ktorá ich sprevádzala, mali Cirkev na Slovensku za jej slovenský patriotizmus naopak potrestať, kompromitovať, paralyzovať a prinútiť k tomu, aby aj vnútorne prijala novú „československú“ a „pokrokovú“ identitu. Arcibiskup Karol Kmeťko vo svojej svedeckej výpovedi pred Národným súdom vyjadril pocit psychologickéj porážky a existenčného ohrozenia, rozšíreného medzi slovenskými katolíkmi, slovami: „To ale nie je ešte peklo, to môže byť očistec.“⁸⁰

O dôležitosti, ktorú slovenskej otázke vo vzťahoch k Vatikánu pripisovala československá strana, svedčila aj skutočnosť, že sa v nej osobne angažoval aj prezident Beneš, hoci formálne nemal žiadnu zahraničnopolitickú kompetenciu. Hneď na prvom stretnutí s vatikánskym zástupcom Fornim 21. septembra 1945 Beneš zdôraznil, že „tak ako dnes, aj vtedy“, to jest v medzivojnovom období, s vatikánskym diplomatom nesúhlasil „kvôli Slovensku“, naznačujúc, že práve slovenská otázka vždy predstavovala najväčší kameň úrazu vo vzájomných vzťahoch medzi Prahou a Vatikánom.⁸¹ Beneš pri každej príležitosti pápežským diplomatom zdôrazňoval, že najväčšou pápežovou „politickou chybou“ bolo uznanie Slovenskej republiky a odmietnutie nadviazať kontakty s Benešovou exilnou vládou, a že „conditio sine qua non“ úpravy vzťahov medzi Prahou a Vatikánom bolo vyriešenie slovenskej otázky v československom zmysle. Forni mal po každom rozhovore s prezidentom dojem, že Beneš sa nevedel vyrovnáť s tým, že „stav vecí v bývalej Tisovej republike nezodpovedá jeho vládnym plánom“ a na Slovensku vládne „negatívny postoj k nemu“.⁸² Na vatikánskych diplomatov prezident neskryto tlačil, aby presvedčili slovenských katolíkov, aby bezpodmienečne prijali československú orientáciu.⁸³ Napriek vyzdvihovaniu potreby „jednoty“ sa prezident neváhal pred Fornim vyjadrovať na adresu Slovákov otvorene nepriateľsky, považujúc Slovensko za miesto,

⁸⁰ JUDÁK, Viliam – MÁJEK, Stanislav (ed.). *Svedecká výpoveď Dr. Karola Kmeťku v súdnom procese s Dr. Jozefom Tisom*, Bratislava 2013, s. 104

⁸¹ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Forni Tardinimu, 22. 9. 1945

⁸² AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Forni Tardinimu, 22. 12. 1945

⁸³ TAMTIEŽ

„ktoré najviac potrebuje, aby sa tam urobil poriadok“,⁸⁴ Slovákov oproti Čechom za „menejcenných“⁸⁵ a slovenský klérus za „morálne inferiórny“, čo Forni v správe komentoval slovami, že Beneš nezaprel v sebe „žilku starého sektárskeho Masarykovho ministra“.⁸⁶ Forni opakovane hlásil, že má dojem, že Beneš cíti voči slovenským politikom i biskupom, ktorí nezdieľajú jeho československé presvedčenie, „osobnú nenávisť“,⁸⁷ osobitne voči Sidorovi, biskupovi Vojtaššákovi a prezidentovi Tisovi, o ktorom „sa vyjadroval neslýchanými slovami“.⁸⁸

Centralitu slovenských otázok pre československú vládu potvrdil aj prvý *Aide-mémoire*, ktorý ministerstvo zahraničia 8. októbra 1945 odovzdalo Fornimu a ktorého požiadavky sa v úplnosti sústredili na Slovensko. V dokumente sa žiadalo, aby Svätá stolica vykázala Karola Sidora z Vatikánu, odvolala štyroch slovenských biskupov a nahradila ich hodnosťami bezpodmienečne lojálnymi voči československému štátu a aby ostatným slovenským biskupom dala československy zmysľajúcich koadjutorov s právom nástupníctva, aby čístkou prešla teologická fakulta v Bratislave, diecézne semináre i rehoľné inštitúty, aby bola okamžite vylúčená jurisdikcia cudzích hodnostárov zo štátneho územia a vyriešená otázka nového ohraničenia diecéz v súlade so štátnymi hranicami, otvorená od roku 1918, a aby počas zahraničných štúdií slovenskí bohoslovci bývali a dostávali formáciu iba v kolégiu Nepomucenum v Ríme, ktorého predstavení musia byť „bons citoyens Tchécoslovaques“, teda „dobrí československí občania“. Napokon sa v memorande žiadalo, aby Svätá stolica v spoločnom úsilí s československým štátom zabezpečila, aby sa slovenskí katolíci vymanili spod vplyvu, ktorý bol nepriateľský k československému štátu, a prijali ducha cyrilometodskej tradície, chápanej ako vyjadrenie blízkosti k slovanskému – teda najmä politicky východnému – svetu.⁸⁹

Kauza Karol Sidor

Jednou z ústredných požiadaviek československej diplomacie bolo, aby Vatikán vydal do Československa bývalého slovenského vyslanca pri Svätej stolici Karola Sidora, ktorému po skončení misie poskytol dočasný po-

⁸⁴ TAMTIEŽ

⁸⁵ TAMTIEŽ

⁸⁶ TAMTIEŽ

⁸⁷ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Forni Tardinimu, 11. 1. 1946

⁸⁸ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Forni Tardinimu, 22. 9. 1945

⁸⁹ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, Aide-mémoire Ministerstva zahraničných vecí ČSR, 8. 10. 1945

litický azyl. Sidor prišiel do Vatikánu v lete 1939 s povestou človeka, ktorý dokázal povedať nie Hitlerovi, a preto musel na nemecký tlak opustiť slovenskú vnútornú politiku. Aj vďaka tomuto politickému kapitálu, živej katolíckej religiozite, politickému rozhľadu a spolupráci so Svätou stolicou pri miernení protižidovských opatrení svojej vlády si získal úctu vo Vatikáne, nadviazal kontakty aj poza hranice vojenských aliancií s poľskou a britskou diplomaciou, udržiaval blízke priateľstvo s budúcimi prominentnými politikmi talianskej kresťanskej demokracie Guidom Gonellom a Alcidem de Gasperim, ktorí ako antifašisti, čo nemohli verejne pôsobiť v Taliansku, našli počas vojny prácu vo Vatikáne, a po vojne sa rýchlo integroval do formujúcich sa kresťansko-demokratických kruhov v západnej Európe.⁹⁰ Pre tieto širokorozvetvené a vplyvné kontakty, ale tiež preto, lebo ako bývalý poslanec Národného zhromaždenia za prvej ČSR, minister Slovenskej republiky a jediný slovenský diplomat, ktorý nikdy nevydal vyslanectvo československej vláde, reprezentoval istú kontinuitu politického a diplomatického mandátu a potenciál internacionalizovať slovenskú otázku, bol Sidor v Prahe považovaný za nebezpečného politického protivníka.

Faktom je, že Sidor bol presvedčený zástanca myšlienky nezávislého slovenského štátu a temer do konca vojny veril, že sa ho podarí uchovať.⁹¹ Keď sa v priebehu roka 1943 začali v politických, cirkevných a intelektuálnych kruhoch národov stredovýchodnej Európy s rastúcou naliehavosťou prejavovať obavy z povojnového vývoja, poľská exilná vláda v Londýne opakovane apelovala na Svätú stolicu, aby „podnikla všetky možné kroky, aby zabránila rozšíreniu komunizmu v Európe“⁹² a maďarská diplomacia začala ticho hľadať cestičky k zblíženiu sa so západnými Spojencami,⁹³

⁹⁰ K Sidorovmu diplomatickému pôsobeniu vo Vatikáne pozri HRABOVEC: Slovensko, Svätá stolica a diplomatická misia Karola Sidora (1939 – 1945), s. 239 – 271. K pokusom založiť slovenskú kresťanskú demokraciu v exile a integrovať ju do transnacionálnych kresťansko-demokratických štruktúr pozri SNA, OF Jozef M. Kirschbaum, k. 36, La démocratie chrétienne slovaque, december 1948; KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenská emigrácia v Taliansku v rokoch 1945-1950*, Bratislava – Roma: Slovenský historický ústav v Ríme, 2019, s. 45 – 48

⁹¹ SNA, OF Karol Sidor, šk. 5, Sidor Prídavkovi, 17. 12. 1944

⁹² ADSS, zv. XI, dok. č. 22, s. 106 – 108, apoštolský delegát v Londýne William Godfrey kardinálovi štátnemu sekretárovi Luigimu Maglionemu, 1. 2. 1944

⁹³ ADSS, zv. XI, dok. č. 22, s. 106 – 108, apoštolský delegát v Londýne Godfrey kardinálovi Maglionemu 1. 2. 1944; tamže, dok. č. 354, s. 541, telegram nuncia Angela Rottu z Budapešti, 16.9.1944; tamže, dok. č. 360, s. 546 – 547, Miklós Horthy Piovi XII., 19. 9. 1944; tamže, dok. č. 393, s. 576, Pius XII. Horthymu, 18. 10. 1944; tamže, dok. č. 401, s. 586, Amleto Cicognani Tardinimu, 24. 10. 1944; tamže, dok. č. 520, s. 714 – 716, Amleto Cicognani Tardinimu, 16. 3. 1945

začal aj Sidor vyvíjať v tomto smere isté aktivity. Zahraničnopolitické nástroje, o ktoré sa chcel v zápase o Slovensko oprieť, boli internacionalizácia slovenskej otázky, nadviazanie kontaktov so západnými spojencami, podpora Svätej stolice a spolupráca s americkými Slováckmi, o ktorých veril, že majú kontakty k americkej politike, a s poľským antikomunistickým exilom. Už na jar 1943 nechal Sidor preložiť do slovenčiny ako prvého cudzieho jazyka dielo s názvom *Predpoklady nového medzinárodného poriadku*, pod ktoré sa podpísal jeho priateľ, profesor právnej filozofie a zahraničnopolitický redaktor *L'Osservatore Romano* Guido Gonnella. Spis bol zhrnutím pápežových postojov k tejto otázke, osobitne zdôrazňoval práva národov vrátane malých a porazených a na slovenskej strane bol chápaný ako morálna obrana práv slovenského národa.⁹⁴ Pod poľským vplyvom uvažoval Sidor aj o nejakej podobe (kon)federácie katolíckych národov v „katolíckom pásme“ od Poľska cez Slovensko po Chorvátsko ako bariéru proti prieniku komunizmu a sovietskeho vplyvu do strednej Európy a politickej platforme, ktorá by pod vágnou konféderačnou strechou uchránila slovenskú štátnosť. V júni a júli 1943 sa vďaka sprostredkovaniu veľvyslancu poľskej exilnej vlády pri Svätej stolici Kazimierza Papéého viackrát stretol s americkým diplomatom Haroldom Tittmannom, zástupcom osobného reprezentanta prezidenta Roosevelta Myrona C. Taylora u pápeža Pia XII., ktorý začal od jari 1943 kontaktovať potenciálnych talianskych a iných politických činiteľov, o ktorých State Department predpokladal, že sa môžu stať partnermi v povojnovej rekonštrukcii Európy. Sidor Tittmannovi odovzdal rozsiahle memorandum o slovenskej otázke, v ktorom zdôraznil, že pre Slovákov môže byť východiskom úvah do budúcnosti iba existencia slovenského štátu, aj keď sú otvorení aj voči alternatívnym federatívnym riešeniam vo zväzku s poľským, českým a inými národmi pod kontrolou medzinárodnej ustanovizne a na základe rovnoprávnosti a rešpektovania vzájomných práv.⁹⁵

⁹⁴ GONELLA. *Presupposti di un ordine internazionale: note ai messaggi di S. S. Pio XII.* K slovenskému prekladu pozri Archivio dell'Istituto Luigi Sturzo Roma, carte di Guido Gonella, Serie 1.3, busta 4, fasc. 20. Slovenský preklad, o ktorom sa medzi Rímom a Trnavou viedla čulá korešpondencia, však nakoniec z neznámych príčin nevyšiel.

⁹⁵ SIDOR, Karol. *Slovenská otázka*, strojopis, b.d. Podľa Sidorovho nepublikovaného denníka bol elaborát napísaný po prvom stretnutí s Tittmannom, ktoré sa odohralo 4. 6. 1943, a Tittmannovi odovzdaný pri druhom stretnutí 6. 7. 1943. Preklepová kópia zo súkromného archívu Karola Sidora v súkromnom archíve autorky. Pozri aj nepublikovaný denník Karola Sidora z roku 1943, tamže. Por. VNUK, František. Memorandum Karola Sidora z roku 1943 o slovenskej otázke, adresované vláde Spojených štátov amerických. In *Historický zborník*, 19/2 (2008), s. 113 – 126

V tom istom roku pripravil Sidor aj dve osobitné memorandá pre pápeža Pia XII., v ktorých zdôrazňoval, že základom akýchkoľvek úvah o povojnovom usporiadaní môže byť pre Slovákov iba uchovanie nezávislého slovenského štátu. Slováci sú síce ochotní vstúpiť do nejakej podoby (kon)federácie so susednými národmi na základe úplnej rovnoprávnosti, odmietajú však návrat do československého štátu, ako ho presadzuje Benešova exilná vláda.⁹⁶ Idea konfederácie katolíckych národov stredovýchodnej Európy ako bariéry proti prenikaniu protikresťanských vplyvov z Východu i Západu rezonovala vo vatikánskych kruhoch už od medzivojnového obdobia, Svätá stolica si však zároveň uvedomovala, že reálne uskutočniteľná bola iba v prípade separátneho mieru západných Spojencov s Nemeckom alebo ich odhodlania zabrániť prieniku Červenej armády do srdca Európy, teda za predpokladov, ktorých vyplnenie sa po ohlásení podmienky „bezpodmienečnej kapitulácie“ a dohodách Spojencov o rozdelení zón vplyvu stávalo čoraz nepravdepodobnejším.⁹⁷

Vo februári 1945 odovzdal napokon Sidor Štátnemu sekretariátu veľmi rozsiahle 42-stranové memorandum *Slovaquie ou Tchecoslovaquie?* (Slovensko alebo Československo?), v ktorom dokazoval, že neexistuje žiadny „československý národ“, ale iba dva samostatné národy – slovenský a český, odlišné jazykom, kultúrou i duchovnou tradíciou, prvá Československá republika bola v skutočnosti iba nadvládou Čechov nad Slováckmi a ostatnými nečeskými národnosťami a Slováci odmietajú politické intrigy Edvarda Beneša a nikdy nemôžu prijať ideu obnovy Československa, pretože zdravý národ nemôže natrvalo trpieť nadvládou cudzieho národa. Slovenský národ sa identifikuje so svojou Slovenskou republikou, ktorej spolupráca s vojnovým úsilím Nemecka bola iba geopoliticky a mocensky vynútená a obmedzila sa na najmenšiu možnú mieru. Od tých, ktorí budú niesť zodpovednosť za povojnové mierové usporiadanie v Európe Slováci žiadajú, aby objektívne preskúmali slovenskú situáciu a dali slovenskému národu možnosť, aby mohol plebiscitom pod nestranným medzinárodným dozorom slobodne vyjadriť svoju vôľu v dvoch zásadných otázkach: či je za obnovu Česko-Slovenska alebo za uchovanie Slovenskej republiky; či je za alianciou so Sovietskym zväzom alebo za federáciu so sused-

⁹⁶ SIDOR, Karol. *Les principes fondamentales de la politique slovaque et tchèque*. Roma, október 1943; SIDOR, Karol. *Prečo a ako sa Slováci odtrhli od Čechov?* Preklepová kópia oboch strojopisných textov zo súkromného archívu Karola Sidora v súkromnom archíve autorky.

⁹⁷ Domenico Tardini nazval požiadavku „bezpodmienečnej kapitulácie“ „formula idiotissima“. ADSS, zv. 11, dok. č. 446, s. 632, Tardiniho poznámky, 11. 12. 1944

nými štátmi. „Je isté,“ uzavieralo Sidorovo memorandum, „že Slováci vyjadria svoju vôľu v prospech uchovania Slovenskej republiky a za to, aby bola prijatá za člena európskej federácie“, založenej na kresťanskom fundamente a dostatočne silnej, „aby sa Slovensko ako jej členský štát ubránilo proti prípadnému útoku tak z Východu, ako zo Západu.“ „V tomto spočíva slovenský politický program, prijateľný pre každého Európana, pretože jeho realizácia zabezpečí pevný a trvalý mier v tej časti Európy, ktorá sa už tisíc rokov volá Slovensko.“⁹⁸ Aj keď na Štátnom sekretariáte konštatovali, že Sidorovo memorandum neprináša nič Svätej stolici dovtedy v zásade neznáme, dokument predsa považovali za dostatočne závažný, aby ho 11. marca 1945 predložili pápežovi Piovi XII. Ani pápež však nemal moc presadiť slovenské požiadavky voči víťazným veľmociam, ktoré sa rozhodli byť proti ďalšej existencii Slovenskej republiky. V sprievodnom komentári k memorandu sa preto nachádza iba poznámka vysokého úradníka vtedajšej prvej (t. j. „zahraničnopolitickej“) sekcie Štátneho sekretariátu, aby „zaujímavý dokument“ zostal uchovaný v prvej sekcii a autorovi sa vyjadrilo poďakovanie za jeho zaslanie.⁹⁹

Sidorovo oficiálne diplomatické poslanie vo Vatikáne skončilo 30. mája 1945, keď mu sekretár pre mimoriadne cirkevné záležitosti („minister zahraničia“) Svätej stolice Domenico Tardini oznámil, že ho prestáva považovať za diplomatického zástupcu, pretože Slovenská republika prestala existovať. Tardini sa pritom odvolával na dokument, ktorým sa členovia slovenskej vlády dávali pod ochranu veliteľa XX. korpusu 3. americkej armády v rakúskom Kremsmünsteri a ktorý vošiel do dejín ako „kapitulácia“.¹⁰⁰ Sidor však smel ako súkromná osoba zostať vo Vatikáne, kde mu bol poskytnutý dočasný politický azyl až do vycestovania do tretej krajiny. Tardini mu tiež prisľúbil, čo Svätá stolica potom aj dôsledne plnila, že v rámci svojich možností poskytne morálnu pomoc slovenským predstaviteľom doma i v exile, aby ochránila ich životy.¹⁰¹

Hoci Sidor sa stal súkromnou osobou bez oficiálneho mandátu a mož-

⁹⁸ ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 197, Sidorovo memorandum *Slovaquie ou Tchecoslovaquie?*, február 1945

⁹⁹ ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 197, interné zhrnutie a komentár k Sidorovmu memorandu, 7. 3. 1945. Na margu je rukopisná poznámka „11-3-45 V.S.P.“, teda že dokument bol 11. 3. predložený pápežovi.

¹⁰⁰ K dokumentu pozri VNUK, František. *Po úsvite súmrak. Slovensko 1945 – 1948*, Bratislava: PostScriptum, s. 16 – 18

¹⁰¹ SIDOR, Karol. *Šesť rokov pri Vatikáne*. Druhé vydanie prichystal RYDLO, Jozef M., Bratislava: Libri historiae, 2012, s. 230 – 231

nosti jeho pôsobenia boli limitované politickým i finančným kolapsom slovenských diplomatických zastupiteľstiev v zahraničí, nevyhnutnosťou rešpektovať prísne stráženú politickú nestrannosť Svätej stolice, ktorá vyžadovala, aby nevyvíjal aktivity, ktoré mohla vnímať ako jej ohrozenie, ale spočiatku tiež tým, že sa jeho rodina až do novembra 1945 nachádzala na Slovensku a on sám v neistote prvých povojnových týždňov váhal medzi rozhodnutím zostať v emigrácii a ilúziou návratu do slovenskej vnútornej politiky, z ktorej ho definitívne vyliečili až prvé spoľahlivé správy o situácii na Slovensku,¹⁰² predsa nezostal úplne nečinný. Jeho aktivity sa síce v prvých povojnových rokoch sústredili na prepotrebnú sociálno-charitatívnu pomoc slovenským utečencom, smerom do Vatikánu, kde ticho akceptovali, že sa stal akýmsi neoficiálnym zástupcom slovenských záujmov „sui generis“, si uchovali aj istú politicko-diplomatickú dimenziu. Hoci vatikánsky diplomatický protokol ho už neuvádzal ako „Jeho Excelenciu“, ale iba „pána Sidora“, na Štátnom sekretariáte i v iných kuriálnych dikastériách od neho naďalej prijímali intervencie, správy o situácii na Slovensku i v slovenskom exile a memorandá písané na hlavičkovom papieri slovenského vyslanectva.¹⁰³ Tolerovali, že na tom istom hlavičkovom papieri vydával potvrdenia pre slovenských exulantov v Taliansku, ktoré ticho uznávali aj talianske úrady,¹⁰⁴ rešpektovali jeho sprostredkovanie v sociálno-charita-

¹⁰² Najmä rozhovory so slovenskými utečencami na jeseň 1945. Pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ. *Slovenská emigrácia v Taliansku v rokoch 1945 – 1950*, s. 31 – 32; OKÁL, Ján. Zo života J. C. Hronského v Ríme. In *Kalendár Jednota*, roč. 89 (1986), s. 122 – 124

¹⁰³ Bol to Sidor, kto Svätej stolici sprostredkoval list biskupa Vojtaššáka z internácie v Bratislave, zaslaný Rev. Štefanovi Krasulovi do New Yorku, zostavil pre Svätú stolicu informáciu o Vojtaššákových cirkevných aktivitách a nechal do taliančiny preložiť výpoveď arcibiskupa Karola Kmetka pred Národným súdom vo veci prezidenta Tisa. Pozri ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 210, taliansky preklad kópie Vojtaššákovho listu z 24. 9. 1945, informácia Le azioni memorabili di S. E. Mons. Ján Vojtaššák, Vescovo di Scepusio, a Sidorov sprievodný list z 3. 11. 1945. O poldruha roka neskôr, 30. 4. 1947, adresoval Sidor Svätej stolici rozsiahlu správu o situácii, ktorou reagoval na popravu Jozefa Tisa. Tamže, pos. 175, Relazione sulle vicende della Cecoslovacchia e del Presidente Mons. Giuseppe Tiso (Správa o udalostiach v Československu a o prezidentovi Mons. Jozefovi Tisovi), 30. 4. 1947. Okrem toho predložil Sidor Svätej stolici aj sériu ďalších memoránd a v bezprostredných povojnových týždňoch aj viaceré verbálne nóty (29. 5. 1945, 9. 6. 1945, 9. 7. 1945 a 29. 7. 1945), reagujúce na bezprostrednú povojnovú situáciu a potreby slovenského exilu. SIDOR. *Šesť rokov pri Vatikáne*, s. 221 – 228. Pozri aj tu nižšie.

¹⁰⁴ Išlo spravidla o matričné a iné potvrdenia o identite a občianskom stave či finančných pomeroch osoby, ktorá sa ocitla v exile bez potrebných osobných dokumentov. Pozostalosť Ladislava Pudiša, potvrdenie pre študenta Ladislava Pudiša vystavené na hlavičkovom papieri Slovenského vyslanectva pri Svätej stolici a podpísané Karolom Sidorom 21. 11. 1948, kópia v súkromnom archíve autorky

tívnych aktivitách Svätej stolice v prospech slovenských emigrantov i pri zabezpečení duchovnej starostlivosti o slovenských utečencov v Rakúsku, Nemecku a Taliansku slovenskými kňazmi,¹⁰⁵ najmä substitút Montini s ním udržiaval relatívne čulý osobný styk. Sám Pius XII. ho viackrát prijal na súkromnej audiencii – po prvýkrát už 29. júna 1945, keď Sidor prišiel prosiť o pomoc pre členov slovenskej vlády v exile, ktorým hrozilo vydanie do Československa, a poslednýkrát v januári 1950, keď sa pred odchodom do emigrácie do Kanady prišiel s celou rodinou rozlúčiť. Odhladnuc od konkrétnych aktivít však už samotná Sidorova prítomnosť na vatikánskej pôde, v byte, v ktorom predtým úradoval, v ktorom zostali vystavené výsostné znaky Slovenskej republiky a v ktorom ho denne navštevovali početní slovenskí i neslovenskí návštevníci, bola pre československú vládu nestráviteľnou skutočnosťou.¹⁰⁶

Už Benešov londýnsky exil sa preto všetkými prostriedkami pokúšal Sidorovo pôsobenie vo Vatikáne zlikvidovať – najprv snahou získať Sidora ku kolaborácii,¹⁰⁷ a keď sa to nepodarilo, tak snahou politicky ho eliminovať. V predpolí chystaného vstupu anglo-amerických vojsk do Ríma v júni 1944 zaslal štátny minister Hubert Ripka západným spojencom osobitnú nótu, v ktorej ich upozorňoval, že považuje Sidora za „vojnového zločince“ a žiada ich o jeho zatknutie,¹⁰⁸ ku ktorému však nedošlo, rovnako ako sa nepodarilo zhabať inventár slovenského vyslanectva, hoci na jeho dvere už zaklopali dvaja po česky hovoriaci vojaci v americkej uniforme. Sidor ako riadne akreditovaný vyslanec pri Svätej stolici sa vedno s ostatnými diplomatmi Osy uchýlil za vatikánske múry, kde predtým sídlili diplomatickí zástupcovia Spojencov, a pri zaistení majetku vyslanectva mu pomohli

¹⁰⁵ K sociálno-charitatívnym a dušpastierskym aktivitám Svätej stolice voči slovenským emigrantom pozri HRABOVEC, Emília. III. Päpstliche Mission für die Flüchtlinge und die Slowaken 1945 – 1951. In *Slovak Studies. Rivista dell'Istituto Storico Slovacco di Roma*, (2021), 1 – 2 (v tlači)

¹⁰⁶ Ako kus Slovenska v rozbúrenom svete vnímali Sidorov byt vo Vatikáne aj slovenskí exulanti. Pozri PAUČO, Jozef. Karol Sidor, profil politického pracovníka. In PAUČO, Jozef (ed.). *Karol Sidor. Politik, novinár, spisovateľ*, Middletown, Penn.: Literárny almanach Slováka v Amerike, s. 40 – 42; ŠPRINC, Mikuláš. So Sidorom vo Vatikáne. In *tamže*, s. 89 – 93

¹⁰⁷ Archív Slovenského ústavu v Clevelande, pozostalosť Karola Strmeňa, Slávnemu Výkonnému výboru Slovenskej ligy v Amerike v otázke Slovenského štátu a osoby prezidenta Dr. Jozefa Tisa posielal Karol Sidor, 30. 7. 1947. V tomto memorande Sidor opisoval pokusy získať ho v septembri 1939, keď dostal pozvanie ísť do Varšavy a potom do Paríža, a ďalšie podobné pokusy v roku 1944.

¹⁰⁸ KUKÁNOVÁ: Nunciem a internunciem v jedné zemi. Diplomatické vzťahy Československa s Vatikánem v letech 1939 – 1946, s. 112

talianski, poľskí a americkí priatelia v Ríme vrátane amerického diplomata Harolda Tittmanna.¹⁰⁹

Keď v septembri 1945 prišiel do Prahy prvý pápežov zástupca Raffaele Forni, hneď pri prvej návšteve na ministerstve zahraničia, ako aj na prvej audiencii u prezidenta Beneša ho konfrontovali s požiadavkou, aby Svätá stolica vykázala Sidora a umožnila jeho vydanie do Československa. Po prijatí u prezidenta Beneša Forni do Vatikánu referoval: „Chcel by som nemusieť opakovať výrazy, ktoré aj v tomto ohľade [prezident] použil.“ V duchu povinnosti úplne informovať svojich nadriadených však predsa vymenoval všetky málo diplomatické tituly, ktorými Beneš častoval Sidora: „zradca“, „zbabelec“, „naničhodník“, „ktorého miesto je iba vo väzení“, i všetky obvinenia, ktorými chcel Beneš Sidorovi v očiach Svätej stolice uškodiť. „Najprv hral dvojitú hru v prospech Hitlera“ (hoci v skutočnosti musel Sidor práve pre svoje nie Hitlerovi opustiť slovenskú vnútornú politiku), neskôr „vo Vatikáne prehlásil, že keby sa Slovensko malo znova definitívne vrátiť k Prahe, radšej by šiel s Rusmi“ (hoci v skutočnosti nie dôsledne anti-komunistický Sidor, ale Beneš politicky vsadil na „ruskú kartu“). Na konci správy napokon Forni hlásil, že prezident Beneš rozhodne odmietol povoliť vycestovanie Sidorovej manželke a šiestim deťom, hoci ho o to prosil v pápežovom mene.¹¹⁰

Keď v januári 1946 odchádzal do Vatikánu chargé d'affaires Schwarzenberg, dostal ako jednu z najdôležitejších úloh, aby žiadal Sidorovo vykázanie z Vatikánu. I predseda českej lidovej strany (oficiálne Československej strany lidovej) Jan Šrámek mu zdôraznil, že predlžovanie Sidorovho pobytu vo Vatikáne „vážne ohrozuje celý český katolicizmus“.¹¹¹ Schwar-

¹⁰⁹ SIDOR. *Šesť rokov pri Vatikáne*, s. 182 – 185

¹¹⁰ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Forni Tardinimu, 22. 9. 1945. Tvrdenie, že Sidorovo miesto je iba vo väzení, opakoval Beneš Fornimu aj pri stretnutí 22. 12. 1945. AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Forni Tardinimu, 22. 12. 1945. Svätá stolica i pápež osobne sa od roku 1944 veľmi angažovali v snahe pomôcť Sidorovej rodine vycestovať do Ríma, ich úsilie však najprv stroskotávalo na odpore nemeckej strany povoliť im transfer cez územie Nemeckej ríše (AAV, Segreteria di Stato, Rubrica Stati, Anno 1944, pos. 259) a neskôr na rezolútnom odpore československej vlády a prezidenta Beneša. Sidorovej manželke a šiestim deťom, ktorí po konfiškácii ich bratislavského domu v apríli 1945 žili vedno so zomierajúcim otcom Angely Sidorovej rod. Tomčovej v jednej izbe v Piešťanoch, sa nakoniec v novembri 1945 podarilo opustiť Slovensko tajne, s pomocou príslušníkov poľskej Andersovej armády.

¹¹¹ Schwarzenbergische Familienarchive Murau, Nachlass Franz Schwarzenberg, Karton Vatikan, USA, záznam o rozhovore s ministrom a predsedom českej lidovej strany Janom Šrámkom, január 1946. Bezpodmienečné vydanie žiadal aj Edvard Beneš. Pozri tamže, záznam o rozhovore s prezidentom Dr. E. Benešom, január 1946.

zenberg otvoril kauzu Sidor už počas druhej audiencie u substitúta Montiniho 9. februára 1946, rýchlo však spoznal, že Sidor sa v Kúrii a zvlášť u Montiniho – budúceho pápeža Pavla VI. – tešil veľkej úcte, ktorá robila vyplnenie pražskej požiadavky ťažko uskutočniteľné. Na Štátnom sekretariáte naliehajúcemu Schwarzenbergovi odpovedali iba radou, že keď Prahe na odchode bývalého slovenského diplomata z Vatikánu tak veľmi záleží, mala by využiť svoje dobré kontakty vo Washingtone, aby dosiahla jeho vysťahovanie do Spojených štátov. Československá legácia naskutku navrhla pražskému ministerstvu zahraničia, aby pomohlo Sidorovi vysťahovať sa do USA, s ktorými malo Československo dohodu o vydávaní osôb, na základe ktorej by potom mohlo žiadať jeho extradikciu.¹¹² Pražský tlak na Sidorovo vykázanie pokračoval aj po príchode internuncia Rittera do Prahy, ktorý o tom opakovane hlásil vo svojich správach, ale aj ústne pri návšteve Vatikánu v novembri 1947.¹¹³

Hoci pre Vatikán neprichádzalo do úvahy, aby bývalého diplomata vykázal, a už vôbec nie po jeseni 1947, keď bol Národným súdom odsúdený na dvadsaťročný žalár, jeho pobyt vo Vatikáne sa s plynúcim časom predsa stal pre Svätú stolicu istou politickou záťažou, najmä keď začali prichádzať správy, že Sidor stojí na čele exilnej politickej skupiny nepriateľskej voči Československej republike, s ktorou Svätá stolica udržiavala diplomatické vzťahy.¹¹⁴ Vysoký úradník prvej sekcie Štátneho sekretariátu Corrado Bafile, opatrný diplomat, 3. januára 1948 navrhoval, aby sa Štátny sekretariát pokúsil zistiť, kto boli osoby, ktoré Sidora v jeho vatikánskom byte navštevovali, a či boli medzi nimi nejaké „nové tváre“. Hoci na margu tohto návrhu je rukopisná poznámka pravdepodobne od Tardiniho veľmi priaznivá voči takémuto postupu („To si rob sám“), vatikánska žandarméria naozaj predkladala Štátnemu sekretariátu presné zoznamy Sidorových návštevníkov.¹¹⁵ Vatikánski úradníci, vidiac záplavu im neznámych sloven-

¹¹² Schwarzenbergische Archive Murau, Nachlass Franz Schwarzenberg, Karton Vatikan, 2. politická správa Františka Schwarzenberga ministromi zahraničia Janovi Masarykovi 21. 2. 1946. O niekoľko týždňov neskôr sa Schwarzenberg vrátil k tejto myšlienke a pripomínal ministerstvu, aby v žiadnom prípade nedopustilo, aby Sidor zostal v Taliansku, pretože s Talianskom Československo nemalo zmluvu o vydávaní osôb. Tamže, 6. politická správa Františka Schwarzenberga ministromi zahraničia Janovi Masarykovi 3. 4. 1946

¹¹³ ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 253, f. 604, záznam z 24. 11. 1947

¹¹⁴ ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 253, f. 604, záznam z 24. 11. 1947. Porovnaj aj článok v rakúskych katolíckych novinách *Die Furche* z 15. 11. 1947.

¹¹⁵ ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 253, f. 566,

ských mien, dokonca oslovili slovanského asistenta generála jezuitov pátra Antona Prešerena, aby návštevníkov identifikoval. Prešeren, Slovinec, ktorý dobre poznal Sidora i slovenskú spoločnosť v Ríme, naozaj prišiel na Štátny sekretariát, tam sa však snažil Bafleho ubezpečiť, že mnohé z osôb na zoznamoch už emigrovali do ďalších krajín, tie, ktoré sa ešte nachádzali v Ríme, boli „mierumilovné a nepolitizujúce“, Sidor si uvedomoval svoju „morálnu povinnosť zdržať sa politickej aktivity, ktorá pre neho vyplýva zo skutočnosti, že je vo Vatikáne“ a väčšina návštev prichádzala iba preto, lebo Sidor svojim rodákom v núdzi rozdeľoval sociálnu pomoc, ktorú dostával od krajanov v USA. Na Štátnom sekretariáte sa nato rozhodli Sidora požiadať, aby túto prácu prenechal iným, ktorí nežili vo Vatikáne.¹¹⁶

Nový delikátny problém v súvislosti so Sidorovými návštevami vyvstal, keď mladý slovenský kňaz František Zeman, v tom čase ešte nie exulant, ale kňaz vyslaný na štúdiá do Ríma a bývajúcí v kolégiu Nepomucenum, veliteľstvu vatikánskej žandarmérie nahlásil, že československá vláda zakázala všetkým Slovákom v Ríme – neexulantom akýkoľvek styk so Sidorom a nedodržanie zákazu po návrate do vlasti trestá tvrdými represáliami. Zeman tiež hlásil, že československá vláda dostáva od talianskych orgánov zoznamy Sidorových návštevníkov a slovenskí pútnici, ktorí sa pri príležitosti návštevy Večného mesta v roku 1947 odvážili zaklopať na Sidorove dvere, boli po návrate prakticky všetci uväznení.¹¹⁷ Dôverná správa poukázala na boľavý problém informačnej priepustnosti vatikánskej žandarmérie, ktorú tvorili drobní talianski ľudia s väzbami na talianske prostredie, od ktorých mohli preniknúť správy do talianskej polície či iných štátnych orgánov a odtiaľ, najmä v rezortoch, ktoré riadili komunistickí (do roku 1947) alebo socialistickí ministri, na československé vyslanectvo v Ríme a do Prahy.

Keď československá politika od konca vojny opakovanne denuncovala Sidora vo Vatikáne ako vedúceho slovenského exilného politika, obávala sa skôr politického potenciálu známeho mena než politickej reality. Na veľké sklamanie mnohých doma i v exile a dokonca i proti predpovediam talianskeho ministerstva zahraničia totiž Sidor, na rozdiel od oveľa agilnejšieho a dynamickejšieho Ferdinanda Ďurčanského, niekoľko rokov po vojne odmietal politicky vystúpiť. Rovnako ako Ďurčanského Slovenský akčný (ne-

záznam Sig. Sidor, 3. 1. 1948 (Bafle). Nasledujú dlhé zoznamy prevažne slovenských mien Sidorových návštevníkov.

¹¹⁶ ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 253, f. 565, záznam Signor Sidor, 30. 1. 1948 (Bafle)

¹¹⁷ ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 253, dôverná správa Mons. Primovi Principimu, 25. 2. 1948

skôr oslobodzovací) výbor mal aj Sidor politický cieľ pracovať za obnovu Slovenskej republiky, vystúpenie slovenského politického exilu však v bezprostrednom povojnovom období, v ktorom všetky víťazné veľmoci stáli na pevnom „československom“ stanovisku, vnímal ako neoportúnne a zotrúvanie na právnej kontinuite Slovenskej republiky, ako ho hlásal Ďurčanský, za reálnopoliticky neschodné. Politický zápas o štát chcel preto predbežne viesť prostredníctvom starších slovensko-amerických organizácií v USA, najmä váženej Slovenskej ligy v Amerike a Slovenskej národnej rady v Londýne, ktorú v zime 1943/44 založil Peter Prídavok, teda organizácií, ktoré vznikli a pôsobili na „pôde víťazov“.¹¹⁸ Istú rolu v Sidorovej vyčkávačej taktike hrala nepochybne aj skutočnosť, že ako tradične vnútropolitickému hráčovi mu zahraničnopolitický parket, na ktorý ho tlačila emigrácia, nebol blízky, a nepochybne tiež obava, aby neohrozil svoj politický azyl vo Vatikáne, a tiež presvedčenie, že ak existovala nejaká politická kontinuita, tak ju reprezentoval práve jeho pobyt vo Vatikáne, ktorý bolo preto potrebné udržať aj za cenu dočasnej politickej abstinencie.¹¹⁹ Iba po definitívnom prevzatí moci komunistami vo februári 1948, keď s novou emigračnou vlnou prišli do zahraničia aj vplyvní, kontaktmi a financiami disponujúci českí politici „ľudovodemokratického“ režimu a hrozilo, že si uzurpujú právo hovoriť aj v mene Slovákov v „československom“ duchu, dospel Sidor pod tlakom Jozefa Kirschbauma, Petra Prídavka a ďalších zahraničnopoliticky mysliacich slovenských exulantov k presvedčeniu o potrebe politického vystúpenia a dal mu inštitucionálny základ v podobe Slovenskej národnej rady v zahraničí (SNRvZ).¹²⁰

Keď Sidor na prelome februára a marca 1949 podnikol prvú politickú cestu cez Innsbruck do Paríža,¹²¹ kde si SNRvZ založila jednu zo svojich

¹¹⁸ K vzniku SNR v Londýne pozri VNUK, František. Slovenská národná rada v Londýne a v zahraničí (1943 – 1948). In VNUK, František – POLAKOVIČ, Štefan (ed.): *Zahraničné akcie na záchranu a obnovenie slovenskej samostatnosti (1943 – 1948)*, Lakewood-Hamilton: Slovak Research Institute of America, 1988, s. 1 – 28

¹¹⁹ Archív Slovenského ústavu v Clevelande, pozostalosť Karola Strmeňa, Slávnemu Výkonnému výboru Slovenskej ligy v Amerike v otázke Slovenského štátu a osoby prezidenta Dr. Jozefa Tisa posielal Karol Sidor, 30. 7. 1947

¹²⁰ Por. prvý verejný dokument organizácie s názvom *Prvý ohlas SNRvZ na slovenskú emigráciu so zvláštnym zreteľom na slovenskú pospolitosť v Spojených štátoch a Kanade (The First Appeal of the Slovak National Council Abroad to the Slovak Emigration with particular consideration to the Slovak Community in the United States and in Canada)*, publikoval VNUK: Slovenská národná rada v Londýne a v zahraničí (1943 – 1948), s. 105 – 108

¹²¹ KATREBOVÁ BLEHOVÁ. *Slovenská emigrácia v Taliansku v rokoch 1945 – 1950*,

politických centrál a kde začal vychádzať aj jej tlačový orgán *Slovenský národ*, do ktorého Sidor napísal programový úvodník „Po desiatich rokoch“, hlásiaci sa k programu štátnej nezávislosti Slovenska, zacítili viacerí v Ríme sa nachádzajúci českí kňazi benešovského zmysľania príležitosť, aby proti zástancovi nenávidenej slovenskej štátnej myšlienky vo Vatikáne zakročili. Na Sidorovom článku ešte nezaschla ani tlačiarenská čerň, keď sa vicerektor Nepomucena Josef Bezdíček poponáhľal do Vatikánu, aby tam ohlásil, že Sidor vykonáva politickú činnosť nepriateľskú československému štátu a ako „corpus delicti“ predložil narýchlo pripravený taliansky preklad jeho článku.¹²² Do chóru denunciantov sa pridal aj Petr Lekavý, český kňaz, bývalý politik a od roku 1948 vedúci duchovnej správy pre českých utečencov v Nemecku, ktorý nedokázal prijať, že nemohol byť duchovným všetkých „Čechoslovákov“, lebo Slováci mali už od januára 1946 vlastného vedúceho duchovnej služby v Rakúsku a Nemecku Augustína Záša.¹²³ Hoci Štátny sekretariát po prečítaní Sidorovho článku dospel k záveru, že síce „prirodzene žiada slovenskú nezávislosť“, zároveň však „neobsahuje žiadne útoky proti Čechom“ a je písaný „veľmi vyrovnaným štýlom“, predsa sa rozhodol požiadať o informácie aj parížsku nunciatúru, odkiaľ prišli preklady dvoch ďalších Sidorových článkov v *Slovenskom národe*.¹²⁴ Ďalším sprostredkovateľom informácií o (v tom čas stále relatívne skromných) Sidorových politických aktivitách bol páter Václav Feřt z Vatikánskeho rozhlasu, ktorého nevôľa voči Slovákom súvisela aj s odporom českej sekcie rádia proti

s. 146 – 150; KIRSCHBAUM, Jozef M. Keď Paríž a Londýn chceli uznať slovenský exil. (K začiatkom činnosti slovenského politického exilu.). In *Historický zborník*, 12 (2002), 1 – 2, s. 82 – 108, osobitne 90 – 95

¹²² ASRS, ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 253, Tardini nunciovi Roncallimu a poznámky na koncepte, 16. 4. 1949; tamže, f. 220, Bafileho poznámky z 22. 4. 1949. Bezdíček donášal do Vatikánu aj preklady ďalších Sidorových článkov. Pozri tamže, záznam Attività politica del Sig. Sidor, 23. 5. 1949.

¹²³ ASRS, ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 253, f. 208, záznam Attività politica del Sig. Sidor. Petr Lekavý, bývalý poslanec Ústredného národného výboru v Brne, ktorý v máji 1945 odhlasoval a zrealizoval vyhnanie brnianskych Nemcov známe ako „brniansky pochod smrti“, sa pre svoje ľavicové postoje, neskryto protinemecký a „československý“ postoj a politizáciu duchovnej služby stal čoskoro predmetom kritiky aj z vlastných českých radov a zo strany nemeckého episkopátu a na poste misionára pre českých utečencov v Nemecku bol nahradený Alexandrom Heidlerom. HRABOVEC. III. Päpstliche Mission für die Flüchtlinge und die Slowaken 1945 – 1951

¹²⁴ ASRS, ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 253, Tardini nunciovi Roncallimu; tamže, f. 132, poznámky pro domo, 8. 7. 1949

rozhodnutiu Svätej stolice osamostatniť slovenské vysielanie.¹²⁵ Obrovský politický tlak proti Sidorovej prítomnosti na vatikánskej pôde prichádzal naďalej aj z Prahy, kde bola po rozpútaní otvorených komunistických perzekúcií a vykázaní chargé d'affaires Gennara Verolina v júli 1949 situácia pápežského zastupiteľstva extrémne labilná a Svätá stolica nechcela sama ponúkať Prahe zámienku, aby diplomatické vzťahy úplne prerušila.¹²⁶ V atmosfére vrcholiacej studenej vojny a politických tlakov zo všetkých strán oznámila Svätá stolica Sidorovi, že jeho politické aktivity sú nekompatibilné so zotrvaním na vatikánskej pôde a požiadala ho, aby sa aj vzhľadom na to, že mu za zmenených okolností po roku 1948 už nehrozilo vydanie do Československa, čo najskôr presťahoval mimo Vatikánu.¹²⁷

Sidorov odchod však komplikovala skutočnosť, že sa mu napriek urputnej snahe nedarilo získať imigračné vízum do USA. Sidor už od konca roku 1944 vychádzal z toho, že v prípade nevyhnutnosti zostať v exile odcestuje do Spojených štátov a zapojí sa do života tamojšej početnej slovenskej komunity.¹²⁸ Prvú žiadosť o vízum do USA si podal 2. júla 1946 na americkom generálnom konzuláte v Neapole a priložil k nemu aj affidavity od svojich príbuzných v USA. Zakrátko nato požiadaval aj o vízum mimo kvóty a priložil pozvanie Vyššej benediktínskej školy pri slovenskom opát-

¹²⁵ ASRS, ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 253, f. 24, Attività del Sig. Sidor, per Mons. Rotoli, 19. 7. 1949. Feřt predkladal aj preklady takých nevinných článkov zo *Slovenského národa*, ako bol článok uverejnený 1. 7. 1949 na strane 2 o návšteve Mons. Annunziata Serafiniho, biskupa v diecéze Mercedes v Argentíne, v ktorej žili aj slovenskí prisťahovalci, u Sidora v júni 1949, počas ktorej biskup chválil zbožnosť slovenských prisťahovalcov. O veľkých českých tlakoch proti samostatnému slovenskému vysielaniu Rádia Vatikán písal aj vedúci slovenského vysielania P. Pavol Bajan SJ v liste profesorovi Františkovi Hrušovskému do Clevelandu. „Cez rozhlas som sa už poprebíjal, pracujem samostatne, ale ešte vždy ktosi do toho vŕta a nemôže sa uspokojiť s odstránením tendenčnej politiky, ktorou boli slovenskí poslucháči urážaní. Určité kruhy chcely podávať katolicizmus iba v čsl. obale. Ešte tajne stále šarapatia. Keď nám už všetko ide zhynúť, aby sa aspoň obal zachoval!“ Archív Slovenského ústavu v Clevelande, Pozostalosť Karola Strmeňa, Pavol Bajan Františkovi Hrušovskému, 18. 3. 1950

¹²⁶ Internunciatúru spravoval Ottavio de Liva, ktorého diplomatický status však Praha neuznala. ASRS, ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 253, f. 17, koncept správy pre Ottavia de Livu, 30. 12. 1949, a tamže, Štátny sekretariát de Livovi, 24. 2. 1950. De Liva bol napokon v polovici marca 1950 z Prahy beztak vykázaný.

¹²⁷ ASRS, ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 253, f. 131, Signor Sidor, 8. 7. 1949

¹²⁸ KATREBOVÁ BLEHOVÁ. *Slovenská emigrácia v Taliansku v rokoch 1945 – 1950*, s. 28

stve sv. Andreja v Clevelande. Proti Sidorovmu príchodu do USA však zasiahli vysokokarátové intervencie z československého ministerstva zahraničia v Prahe a z československého vyslanectva vo Washingtone, takže State Department napriek podpore Sidorovej žiadosti zo strany rôznych vysokopostavených amerických politikov vrátane členky Zahraničného výboru Snemovne reprezentantov amerického Kongresu Francis P. Boltonovej rozhodol, že po vypočutí „antikomunistických elementov, ktorí zostali v Československu“ a „politického vedenia, ktoré utieklo z krajiny po komunistickom prevzatí moci vo februári tohto roka“ [to jest českej benešovskej emigrácie okolo Petra Zenkla, Huberta Ripku a i.] prišiel k názoru že by „nebolo v záujme tejto krajiny prijať pána Sidora, ktorý je známy ako obhajca slovenského separatizmu“ a generálny konzul v Neapole jeho žiadosť zamietol.¹²⁹

V júni 1949 vypracoval Sidor rozsiahle memorandum vo veci svojho víza a odovzdal ho substitútovi Montinimu. Skutočnosť, že bolo napísané po anglicky, i jeho celková dikcia, opakovane vyzdvihujúca „americký ideál slobody“, naznačujú, že bolo myslené aj ako podklad na predloženie americkej strane. Sidor v ňom vyvracal politické obvinenia zo strany komunistickej Prahy a českých exilných politikov, že bol „nacistom“ a „Hitlerovým spolupracovníkom pri rozbíjaní Československa“ poukazujúc na skutočnosť, že to bol práve on, kto sa odvážil Hitlerovým emisárom povedať nie, že nie Slováci, ale „česká vláda v Prahe“ svojím postupom voči Slovensku pomohla Adolfovi Hitlerovi rozložiť Československo, a dôvodiac, že aj Slováci ako každý iný národ majú prirodzené právo na nezávislý štát: „Môže mať niekto niečo proti tomu, keď chce mať malý národ svoj vlastný nezávislý štát? Kde je napísané, že Slováci, ktorí žili viac než tisíc rokov bez Čechov a iba dvadsať rokov s nimi, môžu žiť iba s Čechmi a iba v rámci hraníc Československa?“ Myšlienka slovenskej štátnosti sa nezrodila v Nemecku, konštatovalo sa ďalej v memorande, ale v prostredí amerických Slovákov „z ideálov americkej slobody“. Na príklade Benedicta Arnolda, Američana, ktorý sa počas vojny za nezávislosť postavil

¹²⁹ ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 253, Pro Memoria about getting an American visa by Karol Sidor, former Slovak Minister to the Holy See, 24. 6. 1949. Pro memoria obsahuje aj doslovný odpis prípisu Štátneho departmentu kongresmanke Boltonovej z 15. 11. 1948, z ktorého je spomenutý citát. K Sidorovým pokusom získať vstupné vízum do USA pozri aj Archív Slovenského ústavu v Clevelande, Sidorova korešpondencia s americkým Slovákom Johnom Sedlackom (Jánom Sedláčkom), osobitne Sidorov list z 21. 8. 1949; tamže, H. J. L'Heureux, vedúci Visa Division Štátneho departmentu, kongresmanovi Melvinovi Priceovi, 21. 9. 1949; tamže, Sidor Jozefovi Prušovi, správcovi redakcie *Katolíckeho Sokola*, 7. 10. 1949.

na stranu Anglicka a ktorého každá americká učebnica uvádza ako klasický príklad zradcu, poukázalo memorandum aj na boľavý slovenský problém odrodilcov:

„Aj Slováci majú podobných ľudí. A takí ľudia boli hneď prijímaní na pôdu Spojených štátov, bol im poskytovaný azyl, zatiaľ čo skutočným bojovníkom za ideály slobody slovenského národa, ktorí chcú nezávislosť od českého imperializmu rovnako ako od nacizmu a komunizmu, nie je dovoľované vstúpiť do krajiny slobody, do Ameriky. Sidor nie je a nechce byť slovenský Benedict Arnold. [...] Ale zostal verný myšlienke Slovenského štátu, samozrejme, bez toho, aby bol spájaný s Nemeckom. Slovenský štát je podľa Sidora najlepšie riešenie pre Slovákov. Toto riešenie je v súlade s citovanými slovami prezidenta Trumana...“

Na záver memorandum ubezpečovalo, že príchod Sidora, ktorý sa teší podpore slovenských katolíkov doma i v exile, amerických Slovákov i slovenských biskupov, do USA by nebol ohrozením, ale naopak obrovským povzbudením protikomunistického odporu Slovákov v Československu.¹³⁰

Opakovanú žiadosť o americké vízum si Sidor podal v júli 1949, ale napriek podpore zo strany amerických senátorov Scotta W. Lucasa a Paula H. Douglasa a kongresmana Melvina Pricea¹³¹ i napriek tomu, že vo veci intervenoval sám pápež Pius XII. a žiadal prezidenta Trumana o prezidentskú výnimku,¹³² State Department na zásah Rady svobodného Československa a na základe výpovedí bývalého prokomunistického povereníka vnútra Mikuláša Ferjenčíka Sidorovu žiadosť opätovne zamietol.¹³³

Po tomto neúspechu sa Sidor pokúsil získať vízum do Kanady, hoci nepatril ani do jednej z kategórií, ktoré v tom čase Kanada prijímala: do

¹³⁰ ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 253, Pro Memoria about getting an American visa by Karol Sidor, former Slovak Minister to the Holy See, 24. 6. 1949

¹³¹ Archív Slovenského ústavu v Clevelande, Pozostalosť Karola Strmeňa, telegram Johna Sedlacka štátnemu sekretárovi Deanovi Achesonovi, b.d. (október 1949); tamže, H. J. L'Heureux, vedúci Visa Division Štátneho departmentu, senátorovi Paulovi H. Douglasovi, 4. 10. 1949, a kongresmanovi Melvinovi Priceovi, 4. 10. 1949; tamže, Melvin Price Johnovi Sedlackovi, 7. 10. 1949; tamže, Lucas Sedlackovi, 22. 9. 1949

¹³² Archív Slovenského ústavu v Clevelande, Pozostalosť Karola Strmeňa, Sidor Stefanovi Falezovi (Slovinec s americkým štátnym občianstvom, po vojne začas pôsobil v rímskej pobočke medzinárodnej organizácie pre utečencov IRO), 17. 11. 1949

¹³³ Archív Slovenského ústavu v Clevelande, Pozostalosť Karola Sidora, prípis amerického konzula Williama Blakea Sidorovi, 8. 9. 1949. Pozri aj tamže, Pozostalosť Karola Strmeňa, Sidor predsedovi Slovenskej ligy v Amerike Filipovi Hrobákovi, 24. 9. 1949; tamže, Sidor Bosákovi, 14. 9. 1949.

kategórie farmárov, schopných preukázať dostatok prostriedkov na zakúpenie farmy v Kanade, poľnohospodárskych robotníkov a pomocníčok do domácností a sociálnych ústavov. Vďaka intervenciám Sidorovho priateľa a vtedajšieho talianskeho ministra školstva Guida Gonellu¹³⁴ a Svätej stolice, ktorá do veci zaangažovala aj svojho apoštolského delegáta v Kanade Ildebranda Antoniuttiho a apoštolského delegáta v Londýne Williama Godfreyu,¹³⁵ však Sidor behom niekoľkých týždňov vstupné vízum získal a po osobnej rozlúčke s pápežom sa vo februári 1950 s celou rodinou vysťahoval do Montrealu.

O t á z k a s l o v e n s k ý c h b i s k u p o v

Druhou zásadnou požiadavkou československej vlády bolo odvolanie štyroch slovenských biskupov a ich nahradenie novými hodnosťami, bezpodmienečne lojálnymi novému režimu. Najväčším trňom v oku boli vláde Ján Vojtaššák, od roku 1921 diecézny biskup na Spiši, a Michal Buzalka, od roku 1938 pomocný biskup Trnavskej apoštolskej administratúry.

Vďaka svojej priamočiarosti, morálnej podpore slovenského autonómizmu a prirodzenému sklonu reagovať na výzvy a ohrozenia skôr odvážnym odporom než diplomatickým lavírovaním či kompromismi, bol Ján Vojtaššák už pre medzivojnové liberálno-socialistické vlády nepohodlným biskupom. Pre vlády ľudovodemokratické i komunistické sa stal úplne neakceptovateľným, pretože svojím rozhodným antikomunistickým postojom, vďaka ktorému sa mu už na jar 1945 podarilo zabrániť prvému komunistickému pokusu infiltrácie do kňazských radov prostredníctvom tzv. Slovanského katolíckeho výboru,¹³⁶ a neskrývanou kritikou ľudovodemokratického systému ohrozoval ideologicko-politický fundament nového režimu a svojím nekompromisným národným presvedčením a pozitívnym postojom k slovenskej štátnosti zase československú štátnu ideu a ako morálna autorita mal na Slovensku veľký vplyv. Jeho kompromitáciou a odsúdením sa mala kompromitovať a odsúdiť aj katolícka a slovenská národná myšlienka, ktorú po strate štátu v istom zmysle stelesňoval,

¹³⁴ Archív Slovenského ústavu v Clevelande, Pozostalosť Karola Strmeňa, Sidor americkej Slovenke veľmi aktívnej pri pomoci slovenským utečencom pani Pavilonisovej, 26. 7. 1949

¹³⁵ ASRS, ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Serie Cecoslovacchia, pos. 253, Montiniho telegram Antoniuttimu, 29. 10. 1949, a telegramy Antoniuttiho Montiniemu, 26. 10. a 28. 10. 1949; tamže, Montiniho telegram Godfreyovi, 22. 10. 1949, a Godfreyova telegrafická odpoveď, 4. 1. 1950

¹³⁶ JAKUBČIN, Pavol. *Pastieri v osídlach moci. Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948 – 1968*, Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 14 – 15

a uvoľniť priestor pre vymenovanie biskupa, ktorý by bol ochotný spolupracovať s novým režimom a v tomto duchu viesť aj slovenských veriacich.¹³⁷

Biskup Michal Buzalka, pomocný biskup Trnavskej apoštolskej administratúry, bývalý vojenský vikár Slovenskej armády, ktorého službu si Svätá stolica osobitne cenila, lebo cez neho a sieť slovenských poľných kurátov na východnom fronte sa po prvýkrát dozvedela o represáliách nemeckej armády proti židovskému obyvateľstvu (táto aktivita v prospech prenasledovaných Buzalkovi v neskoršom komunistickom procese vynesla obvinenie zo špionáže pre Vatikán), rozhládený intelektuál a jediný biskup pôsobiaci v slovenskom hlavnom meste, disponujúci živým kontaktom s vysokoškolskou mládežou, vzdelanými vrstvami obyvateľstva i diplomatickým zborom, ktorý v podobe konzulárnych úradov v meste do roku 1951 sídlil, zase ľudovodemokratickému i komunistickému režimu stál v ceste najmä ako jedna z najväčších prekážok uzatvorenia Slovenska voči zahraničiu a jeho ideologického pretvorenia.¹³⁸

Ľudovodemokratický režim videl dve zásadné možnosti, ako zlikvidovať nepohodlných biskupov. Prvou bola vnútropolitická represia (internácia, väznenie, odsúdenie), druhou diplomatický tlak na Svätú stolicu, aby biskupa odvolala najvyššia cirkevná autorita. Druhú cestu považoval ľudovodemokratický štát za výhodnejšiu a účinnejšiu, pretože by tak cirkevne legitimovala Vojtaššákovu odstránenie, zatiaľ čo otvorená perzekúcia zo strany štátu iba zvyšovala jeho morálnu autoritu v širokých vrstvách národa.

Represívne opatrenia proti Vojtaššákovi i Buzalkovi iniciovala ľudovodemokratická moc hneď na jar 1945, keď boli obaja uväznení, na jeseň však boli bez vznesenia obžaloby prepustení. Dôvodom prepustenia boli najmä politické ohľady na blížiacu sa voľbu, v ktorých mali komunisti i novovzniknutá Demokratická strana legitimovať svoju revolučne získanú moc, a na masu slovenských katolíkov – v drvivej väčšine bývalých voličov v roku 1945 zakázanej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, ktorých sa obe vládnuce strany pokúšali získať.

Paralelne s vnútornou represiou iniciovala československá vláda aj tlaky na Svätú stolicu. V už spomenutom aide-mémoire z októbra 1945 adre-

¹³⁷ K osobnosti biskupa Vojtaššáka pozri HROMJÁK, Ľuboslav. *S výrazom lásky trvám. Životopis spišského biskupa Jána Vojtaššáka*, Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 2015; LETZ, Róbert – JURČAGA, Peter (ed.). *Ján Vojtaššák. Biskup v dejinách 20. storočia*, Bratislava: PostScriptum, 2018

¹³⁸ K biskupovi Buzalkovi pozri SLEPČAN, Peter – LETZ, Róbert. *Krížom k svetlu. Život a dielo biskupa Michala Buzalku*, Trnava: Dobrá kniha, 2011

sovalo ministerstvo zahraničných vecí vatikánskemu chargé d'affaires Fornimu nevelmi zdvorilo formulovanú žiadosť o odstránenie Vojtaššáka, Buzalku, ale tiež ďalších dvoch slovenských biskupov z ich úradov: banskobystrického biskupa Andreja Škrábika a nitrianskeho pomocného biskupa Eduarda Nécseya, ktorých najväčším previnením bolo, že boli vymenovaní počas existencie Slovenskej republiky bez súhlasu Benešovej londýnskej vlády.¹³⁹ Svätá stolica odpovedala, že podobne ďalekosiahle požiadavky nekládli ani nemeckí národní socialisti a že bez kánonických dôvodov nemieni od biskupov požadovať demisie.¹⁴⁰ V rovnakom zmysle varoval v marci 1946 Domenico Tardini československého chargé d'affaires pri Vatikáne Františka Schwarzenberga, že „Svätá stolica nepripustí, aby sa siahalo na biskupov“.¹⁴¹

Volanie po odstránení slovenských biskupov sa s novou intenzitou ozvalo po parlamentných voľbách v máji 1946, keď komunisti pripísali zodpovednosť za svoju volebnú porážku Cirkvi na Slovensku a nekomunistickí českí politici videli vo víťaznej slovenskej Demokratickej strane, ktorej na základe tzv. Aprílovej dohody odovzdala hlasy aj masa slovenských katolíkov, tieň potenciálneho oživenia ľudáctva a slovenského „separatizmu“. Reakciou bola tzv. tretia pražská dohoda, ktorá prakticky zlikvidovala samostatné kompetencie slovenských volených orgánov a s nimi aj možnosť uplatniť na Slovensku volebné víťazstvo nekomunistov, a nová vlna snáh o odstránenie slovenských biskupov. Na politický povel začali ministerstvá a im podriadené slovenské poverenctva intenzívnejšie než dovtedy zbierať inkriminujúci materiál proti biskupom. Ministerstvo zahraničných vecí sa prípisom z 11. júna 1946 obrátilo na slovenské poverenctva školstva a vnútra s tým, že „pro prípad, že by se Vatikán zdráhal vyhověti našemu požadavku [o odvolanie biskupov Vojtaššáka, Škrábik a Buzalku, EH.], bylo by vhodné, abychom měli připraven průkazní materiál o závadnosti jmenovaných biskupů s hlediska státoobčanské spolehlivosti“¹⁴². Príznačné

¹³⁹ Československá vláda v tomto zmysle protestovala aj proti povýšeniu nitrianskeho biskupa Kmeťka na arcibiskupa „ad personam“, ku ktorému došlo v máji 1944. Forni v zmysle Tardiniho inštrukcií a v snahe neprovokovať ďalší konflikt argumentoval, že Kmeťkovo povýšenie nemalo politickú dimenziu, ale malo poctiť iba osobu nitrianskeho ordinára. AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Forni Tardinimu, 22. 9. 1945

¹⁴⁰ ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, serie Cecoslovacchia, pos. 210, Požiadavky pražskej vlády ohľadne odvolania niektorých najdôstojnejších pánov biskupov, 24. 8. 1946

¹⁴¹ Schwarzenbergische Familienarchive Murau, Nachlass Franz Schwarzenberg, Karton Vatikan, 6. politická správa Františka Schwarzenberga ministerstvu zahraničia, 3. 4. 1946

¹⁴² A ÚPN, KS ZBN S-ŠtB Bratislava BA-S, a. č. 1410-hlavný zväzok, Ministerstvo za-

bolo, že ako hlavné kritérium „závadnosti“ sa uvádzal postoj „štátoobčiansky“, teda postoj k československej štátnosti a k ľudovej demokracii.

Keď v júni 1946 pricestoval do Prahy aj internuncius Ritter, štátny sekretár na ministerstve zahraničia Vlado Clementis a minister školstva Zdeněk Fierlinger ho privítali s ultimatívnu požiadavkou „očisty v episkopáte“. Tentoraz sa však sústreďovala na osobu biskupa Vojtaššáka a žiadala jeho okamžité suspendovanie, po ktorom malo nasledovať odvolanie biskupov Buzalku, Škrábika a Nécseya a menovanie politicky spoľahlivých koadjutorov k ostatným slovenským biskupom.¹⁴³

Vo Vatikáne vnímali tieto tlaky s veľkou nevôľou. V povojnovom Československu videli štát, ktorého politický systém a vnútorná i zahraničná politika sa podriaďovali dominantnému komunistickému a sovietskemu vplyvu a do budúcnosti Katolíckej cirkvi v Československu hľadali s veľkými obavami. Roky 1945 – 1947 boli však vo vatikánskej diplomacii aj obdobím istého hľadania východísk z novej situácie, ktoré v duchu kuriálnej diplomatickej tradície nevyučovalo pokus o „modus vivendi“ ani s takými ideovo vzdialenými aktérmi, akými boli ľudovodemokratické režimy, ba ani kontakt s Moskvou, pokiaľ by oň prejavila záujem.¹⁴⁴ Kuriálny svet navyše nebol názorovým monolitom, ale najmä na Štátnom sekretariáte existovala istá rôznosť postojov, ktorá sa prejavila nielen v otázkach ako angažovanie sa katolíkov v talianskom verejnom živote alebo pozície Svätej stolice v medzinárodnom kontexte, ale aj vo vzťahu k Prahe.¹⁴⁵ Niektorí diplomati okolo Pietra Ciriaciho, bývalého nuncia v Prahe, ktorý prispel k vyriešeniu konfliktu okolo osláv Jana Husa a k podpísaniu Modu vivendi v roku 1928, či šéfa vatikánskej diplomacie Domenica Tardiniho, krátko naozaj zva-

hraničných vecí v Prahe Povereníctvu školstva a osvety v Bratislave, 11. 6. 1946

¹⁴³ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 683, Ritter Tardinimu, 1. 8. 1946 a v prílohe Aide-mémoire, 30. 7. 1946. Pozri aj Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (= A ÚPN), KS ZBN S-ŠtB Bratislava BA-S, a. č. 1410-hlavný spis, Ministerstvo zahraničných vecí v Prahe Povereníctvu školstva a osvety v Bratislave, 11. 6. 1946, a tamže, Ministerstvo vnútra odbor Z Povereníctvu vnútra, odbor VI, rádiogram, 12. 9. 1946; PETRANSKÝ, Ivan A. *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946*, Nitra: Garmond, 2001, s. 275; KAPLAN, Karel (ed.): *Dva retribuční procesy. Komentované dokumenty*, Praha: Nakladatelství R, 1992, s. 16 – 17

¹⁴⁴ ICKX, Johan. *L'Ostpolitik di Pio XII. Il "modus vivendi" proposto a Mosca 1946 – 1947. Il caso di padre Alessandro Töhötöm Nagy S. J.* In HRABOVEC, Emilia – BRUGNOTTO, Giuliano – JURČAGA, Peter (ed.): *Chiesa del silenzio e diplomazia pontificia 1945 – 1965*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2018, s. 155 – 179

¹⁴⁵ Pozri napr. RICCARDI, Andrea. *Il «partito romano» nel secondo dopoguerra (1945 – 1954)*, Brescia: Morcelliana, 1983

žovali prípadnú Vojtaššákovu rezignáciu či utiahnutie sa do ústrania, aby uľahčili rokovania s Prahou a nejakú podobu „modu vivendi“ s novou československou politickou mocou, ktorý by ochránil aspoň niektoré z ohrozených cirkevných záujmov.¹⁴⁶ Tardini minimálne opakovane apeloval na vatikánskych diplomatov v Prahe, aby Vojtaššákovi odporúčali „rezervovanejší postoj v politických otázkach“¹⁴⁷ a väčšiu opatrnosť.¹⁴⁸ V podobnom zmysle rozmyšľali niektorí vatikánski diplomati aj vo vzťahu k Maďarsku a k úsiliu Svätej stolice prostredníctvom maďarského jezuitu Töhötöma Nagya nadviazať rokovanie so sovietskou stranou, ktoré sprevádzala aj kritika „prílišnej neopatrnosti“ maďarského prímasa Józsefa Mindszentyho ako prekážky zblíženia.¹⁴⁹ Pius XII., dobre informovaný o osobe a diele spišského biskupa, ktorého si úprimne vážil, a vedomý si výlučne politického kontextu kauzy a veľkej úcty, ktorej sa biskup tešil medzi Slovákmi, ktorí by jeho odstránenie neprijali,¹⁵⁰ však striktnie odmietol akýkoľvek zásah proti spišskému biskupovi.

Od jesene 1947 začala pražská vláda Svätej stolici opakovane hroziť okamžitým otvorením politického procesu proti Vojtaššákovi, zároveň však naznačovať ochotu, že od neho upustí, keď sa nepohodlný biskup vzdá vedenia svojej diecézy a utiahne sa na iné miesto mimo Slovenska, poťažne odcestuje do Ríma, odkiaľ sa viac nevráti.¹⁵¹ Aj povolenie vycestovať na pravidelnú návštevu „ad limina“, ktorá sa mala uskutočniť v novembri 1948, viazal štát na podmienku, že sa Vojtaššák už zo zahraničia nevráti, čo spišský biskup, aj keď si bol vedomý perzekúcie, ktorá ho čaká, striktnie odmietol.¹⁵² Hoci na prelome rokov 1947/1948 ešte niektorí diplomati na Štátnom sekretariáte v snahe uchrániť Vojtaššáka pred politickým procesom a nevyprovokovať otvorený stret s režimom skôr, než to bude ne-

¹⁴⁶ Schwarzenbergische Familienarchive Murau, Nachlass Franz Schwarzenberg, Karton Vatikan, poznámky o Schwarzenbergových rozhovoroch s nunciom Pietrom Ciriacim, december 1946

¹⁴⁷ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 683, Tardini Ritterovi, 6. 9. 1946

¹⁴⁸ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Forni Tardinimu, 10. 12. 1945

¹⁴⁹ ICKX. *L'Ostpolitik* di Pio XII. Il "modus vivendi" proposto a Mosca 1946 – 1947. Il caso di padre Alessandro Töhötöm Nagy S. J., s. 155 – 179

¹⁵⁰ ASRS, Pontificato Pio XII, Parte I, Cecoslovacchia, pos. 210, Požiadavky pražskej vlády ohľadne odvolania niektorých najdôstojnejších pánov biskupov, 24. 8. 1946

¹⁵¹ A ÚPN, KS ZBN S-ŠtB Bratislava BA-S, a. č. 1410-1, Vojtaššák Apoštolskej nunciature v Prahe, 16. 10. 1948, s priloženou správou za Spišskú diecézu

¹⁵² Svoju správu pápežovi preto Vojtaššák predložil iba písomne. Pozri A ÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava BA-S, a. č. 1410-1, Vojtaššák Apoštolskej nunciature v Prahe, 16. 10. 1948, s priloženou správou za Spišskú diecézu

vyhnutné, krátko zvažovali možné ústupky režimu v podobe dočasného stiahnutia sa biskupa do úzadia alebo menovania koadjútora, v Apoštolskom paláci sa veľmi rýchlo presadila neústupčivá línia, za ktorou celou váhou svojej autority stál sám Pius XII. Pražská internunciatura dostala inštrukciu, aby spišskému biskupovi poskytla všemožnú podporu, chargé d'affaires Gennaro Verolino intervenoval na pražskom ministerstve zahraničia a Domenico Tardini si predvolal československého vyslanca Maixnera a dôrazne ho žiadal, aby československý štát upustil od procesu, ktorý by podobne ako nedávny proces proti arcibiskupovi Stepinacovi „rozrušil myseľ všetkých katolíkov, nielen v Československu, ale i v celom svete“ a vyvolal napätia v štáte i vo vzťahu k Svätej stolici.¹⁵³

Od pražských udalostí vo februári 1948 mali komunisti v rukách všetku moc v štáte, otvorené prenasledovanie Cirkvi však s plnou intenzitou vypuklo až v roku 1949. Pod dojmom týchto udalostí, osobitne schizmatickej Katolíckej akcie v Československu, ktorú režim spustil v júni 1949, ale aj odsúdenia kardinála Józsefa Mindszentyho za velezradu vo februári 1949 v Maďarsku, keď sa stalo zrejším, že od komunistických režimov sa už nedal očakávať žiadny pozitívny krok, sa postoj Svätej stolice k ľudovým demokraciám jasne zostril. Prejavilo sa to v radikalizácii diplomatických pozícií, v jasnom vymedzení Cirkvi voči komunizmu aj pomocou exkomunikačných dekrétov Sv. Ofícia a v tendencii vyberať alebo podporovať na čele diecéz silné a rozhodné osobnosti, schopné čeliť najväčším tlakom. V tomto kontexte sa vo Vatikáne zrodil aj nápad povýšiť Vojtáššaka na arcibiskupa, a tak dať jedinému slovenskému biskupovi schopnému hovoriť jasne a nahlas a po smrti arcibiskupa Karola Kmeťku v decembri 1948 tiež doyenovi slovenského biskupského zboru, väčšiu autoritu voči režimu, ale aj voči ostatným, príliš opatrným a ustráchaným spolubratom v biskupskej službe.¹⁵⁴ Takýto postoj zodpovedal aj prirodzenej letore a zásadnému stanovisku Pia XII., ktorý, hľadiac na nepokojnú situáciu v Európe, už v júni 1946 a potom opäť v júni 1947 verejne vyhlásil, že katolíci by výhovorkami na „opatrnosť“ nemali zakrývať svoj strach, pretože bázeň majú mať iba pred Bohom a strach iba pred „strachom samotným“,¹⁵⁵ a bezprostredne po

¹⁵³ AMZV, Vatikán 1946 – 1949, kr. 3, správa vyslanca Maixnera, 8. 5. 1948

¹⁵⁴ ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte II, Cecoslovacchia, pos. 227, Verolino Tardinimu, 14. 6. 1949

¹⁵⁵ Pio XII: Discorso al Sacro Collegio nella festività di S. Eugenio, 1. 6. 1946. In <https://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1946/documents/hf_p-xii_spe_19460601_unavolta.html> (14. 2. 2022). Por. aj PIO XII. Discorso al Sacro Collegio nella festività di S. Eugenio, 2. 6. 1947. In <<https://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1947/do->

Mindszentyho odsúdení, v dramatickom príhovore Rimanom z 20. februára 1949, verejne deklamoval, že pápež nemôže mlčať, keď vo svete pôsobia sily, ktoré v niektorých národoch násilne rozvracajú spojenie s Rímom a prenasledujú kňazov a veriacich, keď odmietajú opustiť Matku Cirkev, sily, ktoré chcú mať Cirkev, ktorá mlčí, keď má hovoriť, ktorá zostáva servilne zavretá medzi stenami kostola, keď má odporovať nátlaku na svedomie a brániť slobodu.¹⁵⁶ Vojtaššákovo povýšenie na arcibiskupa podporoval aj vatikánsky chargé d'affaires v Prahe Gennaro Verolino, ktorý dobre poznal situáciu Cirkvi v stredovýchodnej Európe, na jar 1949 osobne precestoval celé Slovensko a ponavštevoval všetkých jeho biskupov vrátane Vojtaššáka, citlivý diplomat, ktorý neodmietal rokovania, pokiaľ jestvovala nádej na úspech, ale teraz nadobudol presvedčenie, že nadišiel čas, keď bolo potrebné vyslať jasný signál pevnosti a odporu.¹⁵⁷ Hoci od Vojtaššákovho povýšenia na arcibiskupa vo Vatikáne napokon upustili, aby nedali režimu zámienku na okamžité započatie súdneho procesu proti nemu, na nejakú podobu jeho stiahnutia sa z úradu už nikto ani nepomyslel a kánonicky zostal spišský biskup na svojom mieste až do svojej smrti v roku 1965.

Slovenská otázka ako faktor vo vatikánsko-československých vzťahoch

Slovenská otázka ako faktor vo vatikánsko-československých vzťahoch mala však aj ďalšiu, širšiu dimenziu, ktorá sa nespomínala v žiadnom oficiálnom memorande či zozname požiadaviek, ktorý vláda adresovala Svätej stolici, ktorú však pražskí politici, ale aj časť českého katolíckeho prostredia Svätej stolici opakovane pripomínala – očakávanie, aby morálne pôsobila na slovenských katolíkov, aby rezignovali na národnoštátne aspirácie a definitívne sa zmierili s existenciou československého štátu, alebo, ako sa vyjadril prezident Beneš, aby prijali, že „Praha je ich jediná záchrana“.¹⁵⁸

Svätá stolica si bola vedomá ťaživej situácie, do ktorej sa dostal slovenský národ i slovenský katolicizmus v obnovenom „ľudovodemokratickom“ Československu. Forni od príchodu do Prahy v septembri 1945 potvrdzoval, čo Vatikánu už v lete hlásil Burzio, slovenskí biskupi a slovenský exil,

cuments/hf_p-xii_spe_19470602_una-volta.html> (14. 2. 2022)

¹⁵⁶ Discorso di Sua Santità Pio XII ai fedeli, 20. 1. 1949. In *Discorsi e Radiomessaggi di Sua Santità Pio XII X. Decimo anno di Pontificato, 2 marzo 1948 – 1° marzo 1949*, Città del Vaticano: Tipografia Poliglotta Vaticana, 1949, s. 389 – 391

¹⁵⁷ ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte II, Cecoslovacchia, pos. 227, Verolino Tardinimu, 14. 6. 1949

¹⁵⁸ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Forni Tardinimu, 22. 12. 1945

že slovenský národ postihlo „ťažké nešťastie“ („grave sciagura“),¹⁵⁹ nové politické autority na Slovensku uplatňovali „opatrenia, ktoré porušovali práva svedomí a slobodu Cirkvi“¹⁶⁰ a cirkevný život narážal na „ťažkosti a nepriateľstvo“.¹⁶¹ Ťaživú situáciu slovenského katolicizmu potvrdzovali aj správy, ktoré v októbri 1945¹⁶² a v januári 1946 zaslal pápežovi aj arcibiskup Kmeťko. V druhej z nich arcibiskup na záver dokonca konštatoval, že vzhľadom na situáciu nevidí nádej na zlepšenie.¹⁶³ Pre dôležitosť, akú vo Vatikáne prikladali situácii na Slovensku, bol príznačný aj fakt, že všetky Forniho správy o Slovensku a správy slovenského episkopátu boli predkladané aj pápežovi, ktorý ich pozorne čítal, s uznaním kvitoval „pastoračný zápal“¹⁶⁴ slovenského kléru, „vernosť a vytrvalosť dobrých slovenských katolíkov“ a „pevnosť, s ktorou sa episkopát dal na obranu práv Cirkvi“¹⁶⁵ a slovenským biskupom posielal povzbudenia a apoštolské požehnanie.¹⁶⁶ Zaujímavá je tiež skutočnosť, že arcibiskup Kmeťko zasielal svoje správy prostredníctvom internunciatúry aj belgickému dominikánovi Félixovi Morlionovi OP, zakladateľovi hnutia Pro Deo, ktorý sa po návrate z amerického exilu usadil v Ríme, kde onedlho založil inštitút vyšších štúdií s cieľom formovať verejnú mienku a budúce katolícke elity štátu. Už v tejto fáze sa očividne formovali siete, ktorých cieľom bola mobilizácia medzinárodnej katolíckej verejnej mienky na obranu Cirkvi na východe Európy, a slovenský episkopát sa v tejto fáze na ich vzniku aktívne podieľal.¹⁶⁷

V rozsiahlej analýze situácie na Slovensku, ktorú Štátny sekretariát v decembri 1946 rozposielal viacerým zainteresovaným nunciátúram, sa konštatovalo:

„Slováci nemôžu byť spokojní s aktuálnou situáciou; stratili svoju hoci aj zdanlivú nezávislosť, ktorú získali, a opäť upadli pod nadvládu Čechov, ku

¹⁵⁹ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, Tardini Fornimu, 25. 11. 1945

¹⁶⁰ TAMTIEŽ

¹⁶¹ TAMTIEŽ

¹⁶² ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Parte I, Cecoslovacchia, pos. 198, Forni Tardinimu, 26. 10. 1945 a v prílohe memorandum slovenských biskupov

¹⁶³ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, Kmeťko Fornimu, 26. 1. 1946, v prílohe Kmeťkov latinský prípis Piovi XII., 25. 1. 1946. Kmeťkov list pápežovi končil slovami: „Haec pertractatio, proh dolor, nullum positivum effectum habuit nec affulgit spes fore, ut situatio Ecclesiae apud nos in melius mutetur.“

¹⁶⁴ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, Štátny sekretariát Fornimu, 13. 12. 1945

¹⁶⁵ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, Tardini Fornimu, 7. 3. 1946

¹⁶⁶ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, Tardini Fornimu, 25. 11. 1945

¹⁶⁷ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, Kmeťko Fornimu, 26. 1. 1946

ktorým sa tentoraz pridali aj komunisti; videli, ako boli členovia Slovenskej ľudovej strany, veľkej strany slovenských katolíkov, považovaní paušálne za „fašistov“, a tak vylúčení z verejného života; boli zranené ich náboženské city, keďže nová vláda sa poponáhľala „poštátniť“ (teda skonfiškovať) prekvitajúce katolícke školy a kolégiá, zrušiť noviny a páchať proti katolíkom všetky druhy nespravodlivostí; mnohí zapálení laici a kňazi boli uväznení alebo deportovaní a dokonca dvaja najdôstojnejší páni biskupi boli začas pozbavení osobnej slobody. Vláda nedovolila, aby sa na Slovensku konštituovala katolícka strana, takže boli katolíci nútení dať svoje hlasy Demokratickej strane, ktorú pôvodne vytvorili luteráni. Takýmto spôsobom táto strana získala absolútnu väčšinu hlasov na Slovensku, ale komunisti napriek tomu zostali na vedúcich pozíciách a náboženská situácia zostala prakticky taká istá ako predtým.

Je pravda, že Slovensku bola nateraz priznaná istá autonómia, ale keďže krajinu ovládajú komunisti, ktorí sa držia aj s podporou českých súdruhov, nemá táto autonómia priestor, aby sa mohla prejaviť spôsobom, aký by si želala väčšina obyvateľstva.¹⁶⁸

Hoci Svätá stolica sa z rešpektu voči existujúcemu štátu, v snahe uchovať si nestrannosť i vo vedomí úzkeho manévrovacieho priestoru, ktorý mala na povojnovom medzinárodnom parkete, dôsledne vyhýbala verejným stanoviskám v citlivej otázke slovensko-českých vzťahov, v nádeji, že práve slovenskí katolíci ako najsilnejší náboženský, konzervatívny a antikomunistický faktor v československom štáte by mohli ovplyvniť jeho politickú a duchovnú tvárnosť, zabrániť jeho úplnej sovietskej a prispieť k rechristianizácii českého prostredia, zatiaľ čo naopak konflikty medzi Čechmi a Slovákmi „môžu spôsobiť vážne škody katolicizmu v oných regiónoch“, ¹⁶⁹ sa vatikánski diplomati predsa istý čas pokúšali ticho pôsobiť na slovenských biskupov, klérus a katolíckych laikov, aby vzhľadom na politickú nemožnosť vlastnej štátnej nezávislosti v mene katolíckych záujmov prijali spoluprácu s početne i nábožensky oveľa fragilnejšími českými katolíckymi a spoločne hájili náboženské záujmy v štáte.¹⁷⁰

¹⁶⁸ AAV, Arch. Nunz. Berna, busta 217, fasc. 615, Tardini nunciovi Bernardinimu, 13. 12. 1946 s rozsiahlou správou o situácii na Slovensku. Správa bola zaslaná ako informácia Štátneho sekretariátu pre vatikánskych diplomatov „o tragickej situácii slovenského národa“ a nebola podpísaná. Jej autorom mohol byť Raffaele Forni alebo Giuseppe Burzio.

¹⁶⁹ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, Tardini Ritterovi, 26. 2. 1947

¹⁷⁰ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, Tardini Ritterovi, 26. 2. 1947; Schwarzenbergische Familienarchive Murau, Nachlass Franz Schwarzenberg, Karton Vatikan, politická správa ministerstvu zahraničia, 3. 6. 1947; por. rozhovor s Ambrózom Lazíkom publikovaný v českých ľavicovo-liberálnych *Svobodných novinách*, 18. 3. 1947

Keď sa blížili parlamentné voľby, určené na máj 1946, venoval Forni v správach nemálo priestoru špekuláciám o tom, ako sa zachovajú slovenskí katolíci v situácii, keď bola tradičná politická reprezentantka katolíkov, Slovenská ľudová strana, zakázaná a novú katolícku stranu sa založiť nepodarilo. Forni sa netajil tým, že by mu bolo z náboženského hľadiska milšie, keby slovenskí katolíci nekonali podľa národného kritéria a nespojili sa s evanjelikmi vlastnej národnosti, ale našli cestu do jednotnej strany s českými katolíckymi, tým viac, že o katolíckej a antikomunistickej pevnosti českých lidákov nemal vysokú mienku, považujúc ľudovú stranu za „príliš ústupčivú voči ľavicovým stranám“. ¹⁷¹ V apríli 1946 dokonca so zdesením hlásil, že minister Procházka na zjazde ľudovej strany podčiarkoval, že strana nie je a nechce byť konfesionálnou stranou a zjazd na návrh preláta Světlíka vyčiarokol z programu strany vetu, že „ľudová strana kladie za základ svojho programu vieru v Boha“. ¹⁷² Keď sa však ukázalo, že pre stranícku spoluprácu ponad riekou Moravu neexistovala nielenže žiadna vôľa na Slovensku, ale ani žiadne predpoklady na českej strane, masa slovenských katolíkov na základe tzv. Aprílovej dohody odovzdala svoj hlas Demokratickej strane a táto vysoko zvíťazila, kým v českých krajinách zvíťazili komunisti, komentoval to Forni slovami, že slovenskí katolíci boli jediní, ktorí si „získali zásluhu, že zachránili situáciu, pokiaľ ju možno nazvať zachránenou“. ¹⁷³

Tiché povzbudenie z vatikánskej strany, aby slovenskí katolíci našli jednotu s českými spolubratmi, nenachádzali na slovenskej strane veľa porozumenia. Bezpodmienečné stotožnenie sa českých katolíkov s československým štátom a s predstavou, že historickým osudom Slovákov je vliat sa do československej jednoty a slovenská emancipačná túžba je iba zradou volajúcou po treste, otvorene urážlivé protislovenské komentáre lidáckej straníckej tlače, ¹⁷⁴ ale aj absencia porozumenia v nepartajnej českej katolíckej spisbe ¹⁷⁵ a napokon ľavicové prosocialistické sympatie v českom katolicizme prehlbovali odcudzenie na slovenskej strane, ktorá zoči-voči

¹⁷¹ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, Forni Tardinimu, 11. 1. 1946. Pozri aj AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 682, Forni Tardinimu, 10. 12. 1945

¹⁷² AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, Forni Tardinimu, 15. 4. 1946

¹⁷³ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 683, Forni Tardinimu, 3. 6. 1946

¹⁷⁴ Osobitne *Lidovej demokracie*. O „trápnom dojme“, ktorý jej postojе spôsobovali, referoval do Vatikánu aj Forni. Pozri AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 92, fasc. 712, Forni Tardinimu, 7. 12. 1945

¹⁷⁵ V archíve pražskej internunciatúry sa nachádzajú napríklad početné kritické listy slovenských katolíkov proti vyjadreniam českého katolíckeho periodika *Katolík* na slovenské témy. AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 92, fasc. 712

perzekúciám pociťovala silnejšiu túžbu po obnove vlastného štátu než keďkoľvek predtým.¹⁷⁶ Tiché napätie sa prejavilo aj na úrovni episkopátu: hoci pod pastierskym listom, prijatým na prvom povojnovom spoločnom zasadnutí českého a slovenského episkopátu v Olomouci v novembri 1945, bola podpísaná aj najvyššia cirkevná autorita na Slovensku – arcibiskup Kmeťko, ani Kmeťko, ani spišský biskup Vojtaššák – vtedy dvaja z troch riadnych diecéznych biskupov na Slovensku – sa v skutočnosti na konferencii nezúčastnili a pastiersky list sa obsahovo venoval výlučne českým otázkam, nespomenúc ani slovom perzekúciu Cirkvi na Slovensku. Oslavy svätovojeťšského jubilea v roku 1947, plánované ako „cirkevnoštátny fundament štátu“, sa na Slovensku, otrasenom popravou kňaza a prezidenta Jozefa Tisa v apríli 1947, vôbec nekonali. Zmýšľanie drvivej väčšiny katolíkov dobre vyjadril arcibiskup Kmeťko, keď pred Národným súdom v januári 1947 povedal, že slovenskí katolíci sú za československý štát, lebo nemôžu mať vlastný slovenský štát, keby však takáto možnosť bola, dali by jej prednosť.¹⁷⁷

Svätá stolica musela v tomto kontexte čeliť dileme medzi protichodnými očakávaniami českej časti štátu vrátane českých katolíkov, ktorí očakávali, že Svätá stolica prinúti slovenských katolíkov, aby vnútorne prijali československý štát, a slovenských katolíkov, ktorí v situácii perzekúcií a politickej i psychologickéj porážky videli vo Svätej stolici jediného potenciálneho zástancu a očakávali, že im poskytne morálnu podporu – vatikánske archívy obsahujú množstvo slovenských listov, volajúcich o pomoc a morálnu podporu Svätej stolice¹⁷⁸ –, a ktorí bolestne vnímali akýkoľvek čo i nepriamy prejav Svätej stolice v prospech československého štátu alebo česko-slovenského zblíženia. Napriek všetkej zdržanlivosti i nádeji na spoločný postup slovenských a českých katolíkov však vatikánske pramene odhaľujú, že v interných rozhodovacích procesoch slovenskú perspektívu dôsledne zohľadňovali a vyhýbali sa rozhodnutiam, ktoré by síce bola privítala česká strana, no neboli by ju dokázali prijať slovenskí katolíci. Elaborát vypracovaný Štátnym sekretariátom v auguste 1946 v otázke biskupa

¹⁷⁶ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, Forniho správa o návšteve Slovenska, 1. 7. 1947; ASMAECI, Affari politici 1946 – 1950, busta 4, taliansky vyslanec v Prahe Alfonso Tacoli ministerstvu zahraničia, 28. 5. 1947

¹⁷⁷ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, internunciatura Tardinimu, 3. 4. 1947. O tomto vyjadrení písali aj všetci v Prahe akreditovaní diplomati. Por. napr. ASMAECI, Affari Politici 1946 – 1950, Cecoslovacchia, Tacoli ministerstvu zahraničia, 3. 3. 1947

¹⁷⁸ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681

Vojtaššáka napríklad konštatoval, že odvolanie spišského biskupa bolo pre Svätú stolicu neprijateľné, pretože zatiaľ čo „pražská vláda by ho privítala“, „Slovákov by urazilo“.¹⁷⁹

Prelomový rok 1947

Ešte skôr než bolo Československo na jar 1945 obnovené, si Svätá stolica uvedomovala, že je začlenené do sovietskej zóny vplyvu, ktorá nemá vplyv iba na zahraničnopolitickú orientáciu na Moskvu, ale aj na vnútornú architektúru štátu, v ktorom sa za fasádou formálnej parlamentnej demokracie už jasne presadzoval sovietsky model usporiadania štátu. Vo verejných vyjadreniach bola Svätá stolica zdržanlivá, aby neporušila svoju neustrannosť a nezatarasila si posledný manévrovací priestor smerom k Prahe, zato katolícka, resp. neľavicová verejná mienka v Taliansku i v katolíckych kruhoch anglosaského sveta bola v tejto veci oveľa priamejšia a Československo neskryto verejne označovala za krajinu úplne závislú od Moskvy a zavádzajúcu komunistický systém. V takomto duchu hovorili americkí katolícki biskupi, ale tiež novokreovaný anglický kardinál Bernard William Griffin,¹⁸⁰ písala talianska katolícka tlač *Il Quotidiano*, ale aj *La Civiltà Cattolica*, ktorá porovnávala sovietsku prítomnosť v Československu a ďalších štátoch východnej Európy s vplyvom, ktorý v okupovaných oblastiach predtým uplatňovalo národnosocialistické Nemecko.¹⁸¹ Aj regent talianskeho vyslanectva v Prahe Gastone Guidotti, ktorého správy talianske ministerstvo zahraničia prostredníctvom veľvyslanca pri Svätej stolici pravidelne dávala k dispozícii Svätej stolici, písal v októbri 1945 do Ríma, že Československo je jednoznačne v „ruskej zóne vplyvu“ a prebieha v ňom hlboká „revolúcia“, ktorá zmení politický i spoločenský systém a ktorej cieľom je „vytvoriť marxistický štát“.¹⁸²

¹⁷⁹ ASRS, Pontificato Pio XII, Parte I, Cecoslovacchia, pos. 210, Požiadavky pražskej vlády ohľadne odvolania niektorých najdôstojnejších pánov biskupov, 24. 8. 1946. AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681

¹⁸⁰ Griffin otvorene kritizoval zásahy prokomunistických režimov proti cirkevným školám a majetkom a „tyraniu tajnej polície“, terorizujúcu klérus a veriacich, a už v roku 1945 celebroidal sväté omše „za prenasledované národy východnej Európy“. In *L'Osservatore Romano*, LXXXVI (27. 3. 1946), s. 1

¹⁸¹ ANTONIO MESSINEO SJ: Il convegno dei cinque. In *La Civiltà Cattolica*, roč. 96 (1945), IV., s. 65 – 74

¹⁸² ASMAECI, Affari politici 1931 – 1945, Cecoslovacchia, busta 30, regent talianskeho vyslanectva v Prahe Gastone Guidotti ministrom zahraničia, 18. 10. 1945. Správa bola prostredníctvom talianskeho veľvyslanectva pri Svätej stolici zaslaná Štátnemu sekreta-

Hoci diplomati na Štátnom sekretariáte a oficiálny vatikánsky denník *L'Osservatore Romano* boli vo verbálnych prejavoch zdržanlivejší, aj na Štátnom sekretariáte vládla obava z budúcnosti Československa. Šéf vatikánskej diplomacie Domenico Tardini privítal prvého povojnového československého diplomata Schwarzenberga na prvej audiencii 30. januára 1946 slovami, že má obavy „zo zemepisnej polohy“ Československa.¹⁸³ Keď sa Schwarzenberg v zmysle svojich inštrukcií usiloval presvedčiť svojho partnera, že Československo je slobodnou a demokratickou krajinou a mostom medzi Východom a Západom s nábožensky relevantným potenciálom prispieť k uskutočneniu unionistickej a cyrilometodskej myšlienky a posilneniu kresťanstva v Sovietskom zväze, Domenico Tardini, známy svojím ostrým jazykom, mu odvetil, že „bude treba vyčkať, či my [Československo] viac ovplyvníme Rusko, či Rusko viac ovplyvní nás“.¹⁸⁴

Kým v priebehu prvých dvoch povojnových rokov ešte napriek obavám v Apoštolskom paláci pretrvávala istá nádej, že napriek sovielizácii zostane v Československu uchovaný aspoň minimálny priestor pre politickú a náboženskú slobodu, rozhodujúcim medzníkom, ktorý zmenil toto nazeralie, sa stal rok 1947. Vo Vatikáne ho aj v medzinárodnom kontexte vnímali ako prelomový, ako definitívne upevnenie komunistických režimov vo východnej Európe a rozdelenia sveta do dvoch blokov.¹⁸⁵ Z hľadiska budúceho osudu Československa vnímala vatikánska diplomacia ako rozhodujúce predovšetkým dve udalosti: proces proti Jozefovi Tisovi a politické udalosti na Slovensku v jeseni 1947.

Citovaná rozsiahla informácia o situácii na Slovensku z konca roku 1946, ktorú Štátny sekretariát rozposlal viacerým zainteresovaným nunciatúram, konštatovala, že česká verejná mienka je „zaryto nepriateľská“ („accanita“) proti Tisovi. „K Čechom sa pripájajú slovenskí komunisti, ktorí v Tisovi vidia človeka, ktorý vyhlásil vojnu Sovietskemu zväzu.“ „Väčšina slovenského obyvateľstva je však na Tisovej strane, ktorého naďalej považuje za predstaviteľa národnej nezávislosti“, k čomu prispieva aj sku-

riátu, ktorý sa za ňu 13. 12. 1945 podakoval. Tamže, Ambasciata d'Italia presso la Santa Sede 1929 – 1946, busta 180, verbálna nóta Štátneho sekretariátu Svätej stolice talianskemu veľvyslanectvu pri Svätej stolici, 13. 12. 1945

¹⁸³ Schwarzenbergische Familienarchive Murau, Nachlass Franz Schwarzenberg, Karton Vatikan, 1. politická správa Františka Schwarzenberga ministrovi zahraničia, 9. 2. 1946

¹⁸⁴ TAMTIEŽ

¹⁸⁵ DI NOLFO (ed.): *Vaticano e Stati Uniti, 1939 – 1952: dalle carte di Myron C. Taylor*, s. 533; HRABOVEC, Emilia. Pius XII and the Idea of European Unity. In *Polonia sacra*, 24 (2020), č. 4, s. 121 – 136; BALOGH. Diplomatic Missions of the Holy See in Hungary and East-Central Europe after the Second World War, s. 88 – 114

točnosť, že „Slováci nemôžu byť spokojní s aktuálnou situáciou“ straty štátu, obnovenej „nadvlády Čechov“ a perzekúcií. „Pražská vláda,“ pokračovala ďalej analýza, „napriek svojej ostrej averzii k Tisovi, dosiaľ váhala s otvorením procesu proti nemu z očividnej obavy, aby si úplne neodcudzila Slovákov, ktorí sú beztak z mnohých dôvodov roztrpčení. Teraz však, po začatí procesu, nie je, žiaľ, neodôvodnená obava, že bude odsúdený na smrť.“¹⁸⁶ Túto obavu ešte v októbri 1946 potvrdil aj internuncius Ritter, ktorého 25. októbra 1946, teda niekoľko týždňov pred začatím procesu proti Tisovi, prijal prezident Beneš na audienciu. Na nej vatikánskemu diplomatovi oficiálne oznámil, že „Tiso bude odsúdený na smrť“ a „želal by som si, aby Svätá stolica neintervenovala“.¹⁸⁷

Stanovisko Štátneho sekretariátu, podobne ako v prípade biskupa Vojtaššáka, nebolo celkom jednotné. Osobitne šéf vatikánskej diplomacie Domenico Tardini, rozmyšľajúci v prvom rade v kategórii nestrannosti Svätej stolice a obavy, aby politicko-ideologický zápas okolo kauzy neuškodil univerzálnej Cirkvi alebo Svätej stolici vystavenej tlakom rodiacej sa studenej vojny a nezatiahol ju do polemík a obvinení, inštruoval nunciu, aby sa v prípade, že bude nevyhnutné sa verejne vyjadriť, držali na výklad, že Svätá stolica nepovažovala za vhodné, aby kňaz Tiso prevzal politickú zodpovednosť a preukazovala to rezervovaným postojom voči nemu, a opakovane a nie bez úspechu intervenovala, keď došlo k protižidovským perzekúciám.¹⁸⁸

¹⁸⁶ AAV, Arch. Nunz. Berna, busta 217, fasc. 615, Tardini a Bernardini, 13. 12. 1946, elaborát o situácii na Slovensku v prílohe

¹⁸⁷ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 92, fasc. 712, Ritter Tardinimu, 26. 10. 1946.

¹⁸⁸ AAV, Arch. Nunz. Berna, busta 217, fasc. 615, Tardini apoštolským nunciatúram, 4. 12. 1946. V elaboráte o slovenskej otázke, ktorú Štátny sekretariát rozposlal nunciatúram v decembri 1946, sa v tejto veci písalo: „Svätá stolica by bola prirodzene dala prednosť tomu, keby bol kňaz Tiso v onej tak neistej situácii prenechal priamu mocenskú zodpovednosť laikom.“ To bol nepochybne vždy Tardiniho postoj. Komplexnejšie videli situáciu iní vatikánski diplomati a predovšetkým sám Pius XII., ktorý si uvedomoval, že za daných zložitých okolností nebolo za Tisa náhrady, keď sa nemalo riskovať, že na jeho miesto prídu radikálne pronemecké sily. Raffaele Forni, v apríli 1939 vyslaný na zvláštnu cestu po Slovensku s úlohou referovať o situácii, hlásil v tejto veci: „Mons. Tiso koná na základe tých najlepších pohnútok. Možno sa mu podarí zachrániť krajinu, ale ak o ňu príde, ako sa to prihodilo Schuschniggovi a Háchovi, jeho neúspech by, žiaľ, mohol mať ďalekosiahly dopad na náboženstvo, a to v takej istej miere, v akej je katolicizmus zakorený na Slovensku. Optimálnym opatrením by mohol byť jeho odchod z politického života, keby bol urobený šikovne, to znamená bez toho, aby opustil Slovensko. Teraz však sa ešte nezdá, že by na to dozrel čas, a to aj preto, lebo naozaj niet človeka, ktorý by ho mohol nahradiť bez toho, že by moc padla do rúk fanatických nacistov.“ ASRS, AA.EE. SS., Pio XII, Parte I, Cecoslovacchia, pos. 149, správa Raffaella Forniho adresovaná kardinálovi štátnemu sekretárovi Maglionemu, 14. 4. 1939. Napriek obavám z možných dô-

Svätá stolica sa nedržala na Benešovu žiadosť, aby v Tisovej veci neintervenovala. Ešte začiatkom roka 1946, paralelne s listom, ktorým sa slovenskí biskupi v Tisovej kauze obrátili na Slovenskú národnú radu,¹⁸⁹ zaslal arcibiskup Kmeťko menom celého slovenského episkopátu list pápežovi Piovi XII. s prosbou o intervenciu v Tisov prospech. Sekretár pre mimoriadne cirkevné záležitosti Domenico Tardini 22. februára 1946 poveril Forniho, aby arcibiskupovi Kmeťkovi dôverne oznámil, „že prípis najdôstojnejších pánov prelátov prišiel na svoje určenie a Štátny sekretariát nemeškal, aby intervenoval v prospech Dr. Tisa takým spôsobom a v tej miere, v akej mohol“.¹⁹⁰ 1. decembra 1946 Tardini, reagujúc na Ritterovu správu z 26. októbra, v ktorej internuncius referoval o oficiálnom oznámení z Benešovej strany, že „Tiso bude odsúdený na smrť“, inštruoval vatikánskeho zástupcu v Prahe, že „Štátny sekretariát ponecháva na dobre známu lásku a opatrnosť Vašej Excelencie, aby ste zistili, či a aké ďalšie kroky treba podniknúť v jeho prospech“.¹⁹¹

sledkov Pius XII. Tisovi nikdy neprikázal ani nenaznačil, aby sa svojho úradu vzdal. V lete 1940 povedal chargé d'affaires Svätej stolice v Slovenskej republike Giuseppe Burzio talianskemu vyslancovi v Bratislave Roncallimu, že „prezident je výborný kňaz, ale Svätá stolica nehľadá bez obáv na to, že kňaz je na najvyššom poste v republike. Svätá stolica dosiaľ nenamietala proti tomu z obavy, že keby Tiso opustil svoj post, obsadil by ho niekto, ktorého politika by mohla byť zdrojom ťažkostí pre Cirkev“. Keď sa Roncalli pýtal Burzia, „či si myslí, že keby Svätá stolica prikázala Tisovi, aby sa vzdal, tak by poslúchol, Monsignor Burzio mi odpovedal súhlasne, opakujúc, že Dr. Tiso vždy preukazoval vynikajúce kňazské kvality“. ASMAECI, Ambasciata d'Italia presso la Santa Sede 1929 – 1946, busta 192, telespresso talianskeho ministerstva zahraničia z 13. 9. 1940, ktorým sa preposielala správa vyslanca v Bratislave z 3. 9. 1940 ambasádam v Berlíne a pri Svätej stolici. V elaboráte Štátneho sekretariátu z decembra 1946 sa ďalej uvádzalo: „Vláde však nechýbali možnosti niektorých dobrých výdobytkov na poli náboženskom, sociálnom, ekonomickom a všeobecne na poli duchovného a materiálneho pozdvihnutia slovenského národa, ktorý nepochybne prežíval obdobie aspoň zdanlivej prosperity. Žiaľ, nemecká ochrana vnútila zahraničnej politike a niekedy aj vnútornej politike malej republiky povinné smerovanie [...] antisemitské perzekúcie [...] boli však zaiste výsledkom nemeckého diktátu.“ Bolo zásluhou aj protestov a intervencií Svätej stolice, písalo sa ďalej v elaboráte, že po prvom vrchole deportácií „prišlo obdobie relatívneho pokoja. Deportácie boli opätovne obnovené až v poslednej fáze vojny, keď už bolo Slovensko okupované nemeckou vojenskou mocou“. AAV, Arch. Nunz. Berna, busta 217, fasc. 615, Tardini Bernardinimu, 13. 12. 1946, v prílohe elaborát o slovenskej otázke.

¹⁸⁹ VNUK, František. *Dokumenty o postavení katolické církvi na Slovensku v letech 1945 – 1948*, Martin: Matica slovenská, 1998, Memorandum slovenských biskupov v záležitosti Dr. Jozefa Tisa predložené Predsedníctvu SNR 8. 1. 1946, s. 110 – 111

¹⁹⁰ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 92, fasc. 712, Tardini Ritterovi, 22. 2. 1946

¹⁹¹ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 92, fasc. 712, Tardini Ritterovi, 1. 12. 1946

Pápež sám poveril konaním jedného zo svojich najvplyvnejších diplomatov, apoštolského delegáta vo Washingtone a neskoršieho kardinála štátneho sekretára Amleta Cicognaniho, ktorý vo veci oslovil okrem iných aj československého vyslanca v USA. Cicognaniho vo Washingtone navštívila aj delegácia Slovenskej ligy v Amerike, ktorú ubezpečil, že „in as far as it is within her power, the Holy See continues her interest in the case of the Rev. Josph Tiso“.¹⁹² Osobitný telegram adresovaný prezidentovi Benešovi zaslal v Tisovej veci westminsterský arcibiskup kardinál Griffin.¹⁹³ Intenzívnu aktivitu vyvinula aj pražská internunciatura. Začiatkom marca intervenoval Ritter v Tisovej veci u ministra zahraničia Jana Masaryka.¹⁹⁴ Po vynesení rozsudku sa Sidor stretol „s najintímnejším a každodenným spolupracovníkom Sv. Otca“ (zrejme s Montinim), ktorý mu, podľa Sidorovho svedectva, sľúbil urgentnú intervenciu a navštívil pápeža, na ktorého pokyn došlo v Prahe k ďalšiemu zakročeniu.¹⁹⁵ Zrejme to bola Forniho návšteva 16. apríla u prezidenta Beneša, ktorého v pápežovom mene prosil, aby Tisovi udelil milosť. Internunciatura sa usilovala aj v zákulisí mobilizovať kontakty k členom vlády a presvedčiť ich, aby hlasovali v prospech udelenia milosti.¹⁹⁶

Tisovu popravu vnímala internunciatura ako výsledok morálneho i politického zlyhania, krátkozrakosti a vierolomnosti politických špičiek Československa a osobitne prezidenta Beneša a dôkaz politickej neschopnosti a nedôveryhodnosti jedinej vážnej protikomunistickej politickej sily na väčšinovo protikomunistickom Slovensku – Demokratickej strany, neschopnej hájiť záujmy katolíckej väčšiny národa a ustupujúcej vonkajším tlakom. „Keď sa raz budú písať dejiny tejto ďalšej smutnej kapitoly pre Cirkvi i pre Československo, najväčšia zodpovednosť padne pravdepodobne

¹⁹² Archív Slovenského ústavu v Clevelande, pozostalosť Karola Strmeňa, Slávnemu Výkonnému výboru Slovenskej ligy v Amerike v otázke Slovenského štátu a osoby prezidenta Dr. Jozefa Tisa posielal Karol Sidor, 30. 7. 1947

¹⁹³ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 92, fasc. 712, Ritterove rukopisné poznámky, 6. 3. 1947

¹⁹⁴ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 92, fasc. 712, Ritterove rukopisné poznámky, 6. 3. 1947

¹⁹⁵ Archív Slovenského ústavu v Clevelande, pozostalosť Karola Strmeňa, Slávnemu Výkonnému výboru Slovenskej ligy v Amerike v otázke Slovenského štátu a osoby prezidenta Dr. Jozefa Tisa posielal Karol Sidor, 30. 7. 1947

¹⁹⁶ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 92, fasc. 712, Forni Tardinimu, 16. 4. 1947. V máji 1947 Tardini osobitným telegramom autorizoval Forniho, aby o svojich krokoch v Tisov prospech informoval zainteresované osoby (zrejme slovenských biskupov). AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 92, fasc. 712, Tardini Ritterovi, 26. 5. 1947

na pána Lettricha,“ sumarizoval Forni v dlhej správe, napísanej niekoľko hodín po poprave. Na jej záver dodal, že „isto urobí radosť Vašej Excelencii a poteší srdce Svätého Otca, tak tvrdo skúšané touto našou makábnou sériou správ, keď bude počuť o ušľachtilom chóre intervencií v mene lásky“, a potom vymenoval, kto všetko telegraficky intervenoval u prezidenta Beneša s prosbou o udelenie milosti: všetci slovenskí biskupi, každý samostatne, dvaja biskupi slovenskej evanjelickej cirkvi i cirkev augsburského viero- vyznania ako taká, mnoho katolíckych kňazov a evanjelických pastorov, bezpočet katolíkov a napokon matka odsúdeného.¹⁹⁷

22. apríla 1947 navštívil internunciatúru rožňavský apoštolský administrátor Róbert Pobožný, ktorý informoval o posledných hodinách Jozefa Tisa, ako mu ich v Bratislave dva dni predtým opísal Tisov posledný spovedník, kapucínsky páter Hilár. O správach vyhotovili latinský záznam, ktorý bol zaslaný Svätej stolici.¹⁹⁸

Týždeň po poprave sumarizoval internuncius Ritter, ako vnímajú situáciu na českej a na slovenskej strane. „Česi uvažujú viac alebo menej takto: Tiso bol koeficient i symbol vnútorného rozdelenia“, takže „obeta mohla byť tvrdá“, ale „bola nevyhnutná pre pokoj republiky“, a preto ani biskupi Čiech a Moravy, „o ktorých si ich slovenskí spolubratia očakávali intervenciu v Tisov prospech, neurobili ani krok“. Slováci naopak – tu Ritter referoval predovšetkým to, čo mu povedal rožňavský kapitulný vikár Róbert Pobožný – hovoria, že keby bol mal prezident Beneš naozaj na zreteli vnútorný mier medzi Čechmi a Slovákmi, „bol by býval musel udeliť milosť, pretože veľmi dobre vedel, že neudeliac ju, vykopal priepasť medzi východom a západom republiky“ a poslúžil komunistom.¹⁹⁹ Aj Forni vo svojej dlhej správe o situácii z 1. júla 1947, ktorú napísal po návrate z cesty po Slovensku, konštatoval, že „trpkosť straty [...] znovuotvorila staré a hlboké rany a isto prehĺbila odstup od Prahy a osobitne od prezidenta Beneša“. Biskup Škrábik sa v rozhovore s Fornim vyjadril, že „roztrpčenie je veľmi hlboké a rozšírené, také hlboké a rozšírené, že ani sto rokov nepostačí, aby sa stratilo“.²⁰⁰

Vo Vatikáne vyvolala poprava Jozefa Tisa veľké pobúrenie. Navonok síce z diplomatických dôvodov preniklo iba málo, oficiálny denník *L'Osservatore Romano* vytlačil iba opatrne formulovaný článok, ktorý vyjadril

¹⁹⁷ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 92, fasc. 712, Forni Tardinimu, 18. 4. 1947

¹⁹⁸ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 92, fasc. 712, Ritter Tardinimu, 28. 4. 1947

¹⁹⁹ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 92, fasc. 712, Ritter Tardinimu, 25. 4. 1947

²⁰⁰ AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 86, fasc. 681, Forniho správa o situácii na Slovensku, 1. 7. 1947

poľutovanie nad pokorujúcim spôsobom zaobchádzania s kňazom a varovanie pred psychologickými a politickými dôsledkami rozsudku na vzťahy medzi Slovákami a Čechmi a stabilitu republiky.²⁰¹ Otvorenejšie formulované bolo vysielanie Rádia Vatikán, ktoré sa zamýšľalo nad tým, či mala Svätá stolica zakázať Tisovi výkon prezidentskej funkcie. Túto alternatívu zavrholo s odôvodnením, že by to bolo bývalo zasahovanie Vatikánu do vnútropolitických záležitostí štátu a takéto argumenty sú lacným pokusom „zvaliť na Cirkev všetku zodpovednosť za politický vývoj v štáte, ktorý bol v dosahu moci Hitlera“, a nakoniec označilo Jozefa Tisa za „mučeníka svojej lásky k vlasti“, ktorý „bude žiť ďalej v katolíckom slovenskom národe“.²⁰²

Hoci verejné vyjadrenia boli opatrné a diplomatické, vo vatikánskom zákulisí zavládlo pobúrenie. Chargé d'affaires československého vyslanca pri Svätej stolici František Schwarzenberg v liste prednostovi cirkevnej sekcie pražského ministerstva zahraničia Edvardovi Jelenovi priznal, že 18. apríl spôsobil vo Vatikáne „hlbokú zmenu v mienke, ktorú si tu o nás utvorili“ a že všetci nadobudli presvedčenie, že Benešovo rozhodnutie proti Tisovi vyvolá u Slovákov úplné odvrátenie sa „od všetkého, čo prichádza z Prahy“, ako aj „od myšlienky spoločného štátu“. Schwarzenberg ďalej informoval, že Benešov krok označil aj tradične pročeský francúzsky veľvyslanec vo Vatikáne ako „une gaffe“ (nerozvážnosť, hlúposť) a kuriálne osobnosti, ktoré dovtedy Beneša skôr obhajovali, majú pocit, že ich „usvedčili z klamstva“. Schwarzenberg vyjadril obavu, že tento vývoj oddiali do nedohľadna aj vyhlíadky na zmluvné riešenie vzájomných vzťahov, pretože „Vatikán nebude rokovať skôr, než uzná česko-slovenský pomer za vyriešený aj zo stanoviska slovenského národného sentimentalizmu“, a s ľútosťou konštatoval, že pre neho osobne posledné udalosti znamenali úplnú „stratu ťažko nadobudnutej dôvery“.²⁰³

Na Tisovu popravu zareagoval aj Karol Sidor, ktorý predložil Svätej stolici rozsiahle memorandum o slovenskej otázke a Tisovi. Memorandum sumarizovalo podstatné argumenty rezonujúce v slovenskom prostredí oných rokov a tiež perspektívy, cez ktoré do veľkej miery aj v Rímskej kúrii hľadeli na stredoeurópsky i slovenský priestor a na Tisa. Sidor v ňom predstavil slovenskú otázku vo svetle idey, ktorá bola blízka nielen jemu, ale

²⁰¹ *L'Osservatore Romano*, LXXXVII (20.4.1947), s. 1. Pozri aj AAV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, busta 92, fasc. 712, f. 137

²⁰² VNUK (ed.). *Dokumenty o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*, s. 130

²⁰³ Schwarzenbergische Familienarchive Murau, Nachlass Franz Schwarzenberg, Karton Vatikan, USA, Schwarzenberg Edvardovi Jelenovi, 27. 4. 1947

od tridsiatych rokov aj kardinálovi Pacellimu (Piovi XII.), to jest ako súčasť „reťaze katolíckych národov“ od Litvy a Poľska cez Slovensko, Maďarsko a Chorvátsko až po Taliansko, ktorá môže byť oporou katolicizmu v Európe a bariérou proti prenikaniu bolševických, liberálnych či heretických vplyvov z Východu aj Západu. Slovenské dejiny zasadené do tohto rámca Sidor opísal vo svetle ich kresťanského zakorenenia a osobitnej úlohy kňazov v národnom živote i povedomí. Ak Sidor predtým aj mal isté resentimenty voči Tisovi, v ktorom po Hlinkovej smrti videl konkurenta o stranícke nástupníctvo a vo vzťahu ku ktorému dlho cítil aj tieň svojho nedobrovoľného odchodu do diplomacie koncom jari 1939, pod váhou Tisovho svedectva a smrti sa stratili. Slovenský národ, písal Sidor pápežovi, považuje Tisa za svojho vodcu, ktorý si zaslúži úctu a lásku, ktorý ako vzdelaný kňaz zo všetkých síl bránil Slovensko pred prenikaním cudzích, kresťanstvu nepriateľských vplyvov, nemeckého novopohanstva či iných extrémizmov, a ktorého zásluhou si Slovensko aj zoči-voči nemeckej hrozbe uchovalo nielen svoj osobitý život a hmotnú a kultúrnu postać, ale predovšetkým svoju kresťanskú vieru, ktorej prejavom boli aj výsledky volieb v máji 1946 s ich jednoznačným protikomunistickým vôtom. Pokiaľ sa Tisovi v niektorých oblastiach, osobitne v židovskej otázke, nepodarilo ochrániť všetkých ohrozených, nebolo to jeho vinou, argumentoval ďalej Sidor. Slovenský národ nenesie zodpovednosť za barbarický čin popravu svojho prezidenta, aký nemá obdobu ani v dejinách politickej pomsty. K jeho odsúdeniu a poprave nedošlo preto, aby bol potrestaný vinník, ale preto, aby sa zadusila túžba národa po nezávislosti, ktorej sa však slovenský národ nikdy nevzdá.²⁰⁴

Druhým a rozhodujúcim faktorom, ktorý v jeseni 1947 utvrdil Svätú stolicu v presvedčení o beznádejnej situácii v Československu, bola politická kríza na Slovensku v jeseni 1947, ktorej predchádzala vlna perzekúcií v súvislosti s odhalením ďalšieho „protištátneho sprisahania“. Na jej vrchole bol internuncius Ritter rovnako ako na jar opäť povolaný do Vatikánu. Keď zakrátko nato, v novembri 1947, komunisti prinútili zastrašených politikov Demokratickej strany ku kapitulácii a definitívne prevzali politickú moc na Slovensku, vo Vatikáne vnímali prehru v „zápase o Slovensko“ ako prehru v rozhodujúcej etape na ceste k úplnej bolševizácii celého Československa. V hlbokom náboženskom zakorenení prevažne katolíckeho Slovenska a protikomunistickom postoji väčšiny slovenského

²⁰⁴ ASRS, AA.EE.SS., Pontificato Pio XII, Parte I, Cecoslovacchia, pos. 175, memorandum Karola Sidora Relazione sulle vicende della Cecoslovacchia e del Presidente Mons. Giuseppe Tiso, 30. 4. 1947

obyvateľstva, ktorý sa manifestačne prejavil aj v parlamentných voľbách v máji 1946, videli vo Vatikáne za zložitých povojnových okolností prakticky jedinú nádej na obranu kresťanských postojov v štáte. Túto perspektívu svojím spôsobom zdieľala aj – inak skôr liberálna – talianska diplomacia, ktorá z Bratislavy do talianskeho i pápežského Ríma hlásila, že udalosti slovenskej jesene 1947 neboli iba krízou v slovenskom vládnom kabine- te, ale krízou celého štátu a treba ju dať do vzťahu s aktivitami, ktoré Kominform vyvíja v celom sovietskom bloku, kde je systematicky odstraňova- ná opozícia. Podľa talianskeho diplomata bolo isté, že najsilnejší tlak bude musieť byť práve na Slovensku a nie v Čechách alebo na Morave, lebo Slovensko je „najturbulentnejšie, najkonzervatívnejšie, najnáboženskejšie, najviac túžiace po nezávislosti“ a kládlo komunizmu i pražskému tlaku naj- väčší odpor.²⁰⁵ 17. decembra 1947 uverejnil vatikánsky denník *L'Osservatore Romano* na prvej strane rozsiahlu úvahu šéfredaktora Giuseppeho Dalla Torreho, ktorá konštatovala, že nastalo definitívne rozdelenie sveta na dva ideové, politické a hospodárske bloky, ktorých vzájomná nezmieriteľnosť sa nezakladá na nesprávnom vystihnutí partnerových úmyslov, ale naopak na úplne správnom rozpoznaní jeho skutočného postoja.²⁰⁶

Začiatkom roka 1948 internuncius Ritter definitívne opustil Česko- slovensko. V situácii, keď Svätá stolica výslovne žiadala svojich diplomatov na Východe, aby za žiadnych okolností dobrovoľne neopúšťali svoje posty, bol odchod diplomata, ktorého Svätá stolica na tento post osobitne vybrala v nádeji, že tam dokáže nájsť porozumenie pre Cirkev, jasným svedec- tvom, že Štátny sekretariát považoval Československo za politicky strate- né ešte skôr, než v Prahe došlo k definitívnemu politickému meraniu síl vo februári 1948.

²⁰⁵ ASMAECI, Affari Politici 1946 – 1950, Cecoslovacchia, busta 4, správa konzula v Bratislave Bocchiniho, 15. 11. 1947. Správy talianskych diplomatov z Československa boli pravidelne preposielané Svätej stolici.

²⁰⁶ DALLA TORRE, Giuseppe. Sperare contra spem. In *L'Osservatore Romano*, LXXX- VII (17. 12. 1947), s. 1

“THE STRUGGLE FOR SLOVAKIA DOES NOT
TAKE PLACE BETWEEN PRAGUE
AND BRATISLAVA BUT BETWEEN PRAGUE
AND ROME.”

The Slovak Question in the Relations between
the Holy See and the “People’s-Democratic”
Czechoslovakia, 1945 – 1948

EMÍLIA HRABOVEC

The Slovak question represented a neuralgic point in the relationship between the Holy See and Czechoslovakia 1945 – 1948. The Holy See could not remain uninterested in the fate and destiny of a predominantly Catholic Slovak nation, after the unvoluntary integration into the renewed Czechoslovakia and the Soviet zone of influence exposed to persecutory measures that “violated the rights of consciences and the liberty of the Church”, as the secretary for extraordinary ecclesiastical affairs Domenico Tardini put it. From the Prague perspective, the Slovak focus resulted from the necessity to secure the existence of the state undesired by the great majority of the Slovak people and divided by enormous differences between the Czech lands and Slovakia from future disintegration by a “Czechoslovakization” of Slovak Catholicism. In this sense, the government formulated (and President Beneš personally supported) the most important claims addressed to the Holy See. Prague demanded the extradition of the former Slovak envoy to the Holy See Karol Sidor whom the Holy See had granted a temporary asylum. Sidor’s extradition was supposed to prevent the creation of a Slovak exile centre that would struggle for the independence of Slovakia. The removal of four Slovak bishops and their replacement by prelates unconditionally supportive of the Czechoslovak state idea and the “people’s democratic” regime was another central demand of the Prague government. Finally, the Czechoslovak “people’s democratic” politicians as well as a part of Czech Catholic circles, well aware of the high moral authority that the Holy See enjoyed among the deeply religious Slovak population, tried to instrumentalize the Church and the papal diplomacy to force the Slovak Catholics to definitely accept the existence of the Czechoslovak state. Such attempts presented the Holy See with a dilemma between two fully contrary expectations: the Czech one that she would act in the “Czechoslovak sense” and endorse the assimilation of the Slovaks whom even the majority of Czech Catholics considered only as a branch of a unitary “Czechoslovak” nation, and the Slovak one that she would morally support the Slovak desire for independence. Although the Vatican diplomacy, out of respect of her impartiality in the effort not to menace the existence of the diplomatic relations with Prague, remained reserved in the public, the Vatican sources reveal that in the inner de-

cision-making processes the Slovak perspective was taken into consideration. All the Slovak bishops remained at their posts, Karol Sidor stayed in the Vatican until his emigration to Canada in 1950, and the Holy See, against the explicit will of Prague, did intervene in the case of Jozef Tiso. The year 1947, generally considered in the Vatican as a definitive reinforcement of the Communist regimes in Eastern Europe and of the division of the continent, represented a caesura in the relations between the Holy See and Czechoslovakia. Within the context of the inner politics, the Holy See attributed the greatest importance to the execution of Jozef Tiso in April 1947 and to the political crisis in Slovakia in the autumn of 1947. This crisis was perceived as a definitive loss of Slovakia, that for some time had been considered one of the last hopes in the defence of Christian interests in the Czechoslovak state, and a breakthrough on the way to the total Communist transformation of Czechoslovakia. While in the immediate postwar period the Holy See had tried to come to terms with Prague also at the price of some compromises, in winter 1947/1948 these hopes vanished and the papal diplomacy became more radical and uncompromising.

Prof. Dr. phil. Emília Hrabovec
Univerzita Komenského Bratislava
vedúca Katedry kresťanskej filozofie a historických vied
na Rímskokatolíckej cyrilo-metodskej bohosloveckej fakulte UK
Email: Emilia.Hrabovec@frcth.uniba.sk